

บทที่ 1
ก่อนการปฏิวัติ ค.ศ. 1917

บทที่ 1

ก่อนการปฏิวัติ ค.ศ. 1917

ก่อนจะเกิดเหตุปฏิวัติ ค.ศ.1917 จักรวรรดิรัสเซียอยู่ภายใต้การปกครองในระบอบออตตาอิมโดย ชาร์ทรงมีพระราชอำนาจเด็ดขาดแต่พระองค์เดียว ชาร์นิโคลาสที่ 2 แห่งราชวงศ์โรมานอฟทรงเป็นกษัตริย์องค์สุดท้ายแห่งจักรวรรดิรัสเซีย พระองค์ทรงเชื่อว่าอำนาจสูงสุดของกษัตริย์เป็นไปตามปกาศิตแห่งพระเจ้า ประชาชนต้องยอมรับ พระเจ้าทรงมอบอำนาจแก่ชาร์ สิบโดยทางสายโลหิต เพื่อให้ปกครองรัสเซีย พระราชภารกิจที่ชาร์ทรงมีต่อพระเจ้าคือการรักษาจักรวรรดิ การกดขี่บังคับปราบปรามเป็นเรื่องจำเป็นและชอบธรรม

ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 มีการเคลื่อนไหวต่อต้านระบอบซาร์มาโดยตลอด เริ่มจากการกบฏในเดือนธันวาคม ค.ศ.1825 นายทหารที่ผ่านการศึกษาจากตะวันตกก่อการเพื่อปฏิรูปประเทศตามแนวทางเสรีนิยมและรัฐธรรมนูญ เหตุการณ์ได้ส่งผลคือทำให้ผู้นำทางปัญญาของประเทศตื่นตัวและพากันวิพากษ์วิจารณ์สถานการณ์ในจักรวรรดิอย่างจริงจัง ปรากฏในงานของกลุ่มนิคมตะวันตกและกลุ่มสลอฟินิยม หนังสือพิมพ์โคโลโคล (Kolokol-ระฆัง) ของเซอร์เซนและโอกาเรฟโจมตีความชั่วร้ายเลวทรามของระบอบเก่าและให้ต่อสู้เพื่ออนาคตที่สดใสของรัสเซีย สมาชิกโคโลโคลในรัสเซียคือกลุ่มชนที่มีการศึกษา ข้าราชการและชา

ขบวนการปฏิวัติรัสเซีย

พวกที่ไม่พอใจสภาพการณ์ในรัสเซียอย่างมากและต้องการแก้ไขด้วยการจัดตั้งองค์กรการเมือง คือกลุ่มปฏิบัติการทางการเมืองใต้ดินที่ผิดกฎหมาย และทำกิจกรรมได้อย่างจำกัด เช่นประกาศทฤษฎีการเมืองที่ประชาชนไม่ต้องการ กลุ่มปัญญาชน-Intelligentsia เป็นพวกแรกที่แสดงบทบาทบนเวทีการเมืองของรัสเซียโดยไม่เคยเข้าคลุกคลีกับมวลชนเพราะต้องลี้ภัยบ่อย² เมื่อชาร์ทรงปราบปรามอย่างเข้มงวดรุนแรงขึ้น กลุ่มใต้ดินต้องปฏิบัติการซ่อนเร้นมากขึ้นและทำได้เพียงโต้แย้งเรื่องทฤษฎีการเมือง ไม่สามารถเข้าถึงปัญหาแท้จริงในสังคมได้ กลุ่มใต้ดินไม่พยายามเข้าใจความต้องการของประชาชน แต่ใช้อารมณ์ที่รุนแรงไม่พอใจสภาพการณ์ของประชาชนเป็นเครื่องมือสู่ความสำเร็จตามแผนได้

ขบวนการปฏิวัติที่เริ่มลงมือปฏิบัติการตามหลักทฤษฎีอย่างจริงจังในราวค.ศ. 1860 คือกลุ่มเสรีนิยม กลุ่มสังคมนิยม กลุ่มอนาธิปไตยนิยม และกลุ่มนิยมการทำลายล้าง กลุ่มเสรีนิยมคือขุนนางสุภาพชน (gentry) ที่ได้พยายามผลักดันหลักการเสรีนิยมให้มีผลใน

ทางปฏิบัติ ที่สำคัญคือ ปฏิรูปที่ดิน ปลดปล่อยทาสที่ดิน และมอบที่ดินให้ทำกิน ปฏิรูปการศาล โดยมีระบบลูกขุน เลิกเกณฑ์แรง (barshchina) และสิทธิการสืบมรดก และให้มีการเลือกตั้งผู้ บริหาร การปกครองส่วนท้องถิ่น ให้ชนทุกชั้นมีสิทธิเลือกตั้ง กลุ่มสุภาพชนนำอุดมการณ์เสรี นิยมเข้าสู่สภามณฑล และพยายามมีบทบาทในการปฏิรูปสหขุนนาง สภามณฑลกลายเป็น สถานที่แสดงความคิดเห็นอย่างอิสระเต็มที่อย่างไม่เคยมีมาก่อน แต่ไม่นาน รัฐมีประกาศ ห้ามสหขุนนางแสดงความคิดเห็นอย่างเสรีและถกเถียงปัญหาชาวนาอีกต่อไป เมื่อสหขุนนาง ก้าวโจมตีวิพากษ์วิจารณ์การเมืองการปกครองและพระราชบัญญัติปลดปล่อยทาสที่ดิน ค.ศ. 1861 จึงมีพระราชโองการยุบสภามณฑลทเวอร์ และจับกุมขุนนางในสภา รัฐบาลลงโทษผู้นำ กลุ่มเสรีนิยมโดยเฉพาะที่เรียกร้องรัฐธรรมนูญและให้รัฐมนตรีรับผิดชอบโดยตรงต่อสภา แต่ก็ เอื้ออำนวยให้การไต่สวนที่ดินสะดวกขึ้น และมีการจัดโครงสร้างสภาท้องถิ่น (zemstvo) และ ปฏิรูปการศาล

ภายหลัง ค.ศ.1865 ขุนนางผู้นำกลุ่มเสรีนิยมที่เข้าสภาใหม่(zemstva) คือ เพทริงเกรวิชแห่งเซอร์นิคอฟ คิดอาศัยสภาเป็นโรงฝึกเพื่อพัฒนาระบบเสรีประชาธิปไตยที่มีรัฐ ธรรมนูญ และขยายกิจกรรมของสภาเพื่อตั้งอำนาจปกครองท้องถิ่นจากซาร์ ที่มณฑลเซอร์นิ กอฟมีการจัดการประถมศึกษาแบบให้เปล่า ปรับปรุงสภาพที่อยู่อาศัยของชุมชน ใช้กฎหมาย เพื่อผดุงยุติธรรม เสนอแนวคิดปัจเจกนิยม การปกครองตนเองและการประกันสิทธิการปก ครองทรัพย์สินแก่ปวงชน สภาเซมสโวยพยายามให้รัฐบาลเข้าใจว่าสภากำลังทำงานด้านวัฒนธรรม ให้ความเป็นอยู่ทั่วไปดีขึ้น เพื่อจะได้มีสภาแห่งชาติต่อไป

ผู้นำทางปัญญาหลายคนไม่เห็นด้วยกับการปฏิรูปว่าไม่ได้ผล และต้องการสร้าง โลกใบใหม่ขึ้นแทนใบเก่าด้วยวิธีรุนแรง ได้แก่พวกที่อยู่ในแวดวงหนังสือพิมพ์เดอะคอนเทมโพ รารี(the Contemporary)ของเนกราซอฟ(N. Nagrasov) เซอร์นิเชฟสกี(N.G.Chernyshevskii) และโดโบรลิวบอฟ(N.A.Dobroliubov) ปิซาร์ฟ(D.Pisarev) แสดงภาพความคิดที่รุนแรงให้ ปราบกฏในงานเขียนเรื่อง "ผู้บุตร" (ค.ศ. 1860) ซึ่งโจมตีความเชื่อและค่านิยมของ "ผู้บิดา" (เขียนขึ้นในค.ศ. 1840) "นี่เป็นคำขาดจากค่ายของเรา อะไรที่ดีได้ดี มันจะทานอยู่ได้ก็ดี แต่ ก็ให้ตีมันทั้งซ้ายทั้งขวา" อิวาน ตูร์เจเนฟ (Ivan Turgenev) นักเขียนคนสำคัญให้ชื่ออุดมการณ์ นี้ว่า ลัทธิทำลาย (Nihilism) ในราว ค.ศ. 1865 กลุ่มนิยมลัทธิทำลายที่นำโดยอิชุติน (Nicholas Ishutin) ใช้วิธีการก่อการร้ายเพื่อทำลายล้างอัคราธิปไตย จนเป็นที่รู้จักในชื่อกลุ่ม นรก สมาชิกในกลุ่มชื่อคมิตรี คาราโคซอฟ พยายามลอบปลงประชมนัซาร์อเล็กซานเดอร์ที่ 2 แต่พลาด กลุ่มนรกจึงสลาย

กลุ่มสังคมนิยม ที่เริ่มปฏิบัติการตั้งแต่ค.ศ.1860 คือกลุ่มปอปูลิสต์ (populist-narodniki แปลว่าชาติหรือประชาชน) กลุ่มนี้ขานรับคำของเฮร์เซนที่ให้ปัญญาชน "เข้าถึงประชาชน" ตามหลักลัทธิชาตินิยม(narodnichestvo) ขาวนาชาวไร่เป็นฐานกำลังก่อการ จัดตั้งคมการเมืองแบบเก่าโดยไม่อาศัยการปฏิวัติอุตสาหกรรม³ สังคมเศรษฐกิจจะก้าวหน้าได้ ทุนนิยมจะไม่เกิดขึ้นในรัสเซีย โรงงานขนาดใหญ่ในยุโรปสร้างความเสื่อมโทรมและผิดหลักมนุษยธรรม ขาวนาชาวไร่รัสเซียเท่านั้นที่จะให้ชีวิตที่ดีตามธรรมชาติได้ ชาวรัสเซียจะรอดพ้นจากภัยที่เกิดจากความผิดพลาดแบบยุโรปถ้าใช้เหตุผล รัสเซียเคยกล่าวไว้ว่าสถาบันเสวทำให้คนชั่ว รัฐเป็นแหล่งสะสมความอยุติธรรม ไม่เสมอภาคและกดขี่ข่มเหงเขาเปรียบเทียบ การปฏิบัติของประชาชนจึงต้องไม่อาศัยสภา สังคมแบบกระจายอำนาจจะเกิดขึ้น ขาวนาชาวไร่เป็นชุมชนพลังที่ใครก็ไม่อาจต้านทานได้ ประชาคม (mir) และสหกรณ์ (artel) เป็นสถาบันเก่าแก่ที่ขาวนาชาวไร่ถือกรรมสิทธิ์ที่ดินร่วมกันและกึ่งปกครองตนเอง สังคมนิยมขาวนาชาวไร่ย่อมเข้าแทนที่ระเบียบเก่าที่ถูกทำลายไปได้ เพราะประชาชน ขาวนาชาวไร่ คือระเบียบองค์กรสังคมนิยมเบื้องต้น อย่างไรก็ตาม ปอปูลิสต์ยึดมั่นศรัทธาสถาบันขาวนาชาวไร่จนมองไม่เห็นข้อบกพร่องที่น่าจะเห็นได้คือขาวนาชาวไร่ขาดบูรณภาพและไม่อาจรวมตัวกันเป็นกลุ่มก้อน เพื่อกระทำการอย่างหนึ่งอย่างใดให้สำเร็จได้ กลุ่มปอปูลิสต์ขาดองค์กรกลางและตกลงกันไม่ได้เรื่องการจัดองค์กร เรื่องการสื่อสารกับขาวนาชาวไร่และขั้นตอนการปฏิวัติ ผู้นำกลุ่มได้แก่เซอร์ เกเนเซฟ นิคาเอล บาคูนิน ปีเตอร์ สาทรอฟ และปีเตอร์ ทคาเซฟ ส่วนมีอิทธิพลต่อความคิดของเขาวชนและนักปฏิวัติในเวลาต่อมา แต่พวกเขาไม่สามารถนำกลุ่มทำงานให้สำเร็จตามอุดมการณ์ได้

สมัยแรก กลุ่มปอปูลิสต์ที่สำคัญคือกลุ่มไซกอฟส์กี ซึ่งนิยมความคิดของสาทรอฟ ในค.ศ. 1873 นักศึกษาราวสามพันคนที่เป็นสมาชิกของกลุ่ม พากันเข้าหาประชาชนเพื่อขยายความคิดสังคมนิยมแต่กลับถูกขาวนาชาวไร่จับส่งตำรวจ พวกเขาหนีรอดกลับไปนอนฝันร้ายที่บ้าน ความเชื่อสาทรอฟลดลงเพราะไม่สามารถเข้าถึงประชาชนได้ ในราวค.ศ.1876 ปอปูลิสต์ได้จัดตั้งองค์กรที่ดินและเสรีภาพขึ้นอีก (Zemlia i Volia ครั้งแรกตั้งขึ้นในค.ศ. 1861) เรียกร้องให้มอบที่ดินแก่ชาวนาและก่อการลุกฮือโดยมวลชนขึ้นเป็นครั้งแรกที่วิหารคาซาน ในเซนต์ปีเตอร์สเบิร์ก ตำรวจจับกุมบรรดาผู้นำ องค์กรแตกแยกออกเป็นสองกลุ่มในค.ศ. 1879 ได้แก่ฝ่ายดำหรือกลุ่มหัวปานกลาง ที่ไม่นิยมการก่อการร้ายและวิธีการโหดร้ายรุนแรง แต่ต่อมาผู้นำกลุ่มคือเพลคานอฟ ด็อยซ์ และเวรา ซาซูลิก ต้องหนีออกนอกประเทศ อีกฝ่ายที่นิยมการก่อการร้ายคือกลุ่มเจตนาประชาชน (Narodnaia Volia-People's Will) ใช้ความคิดของเนเซฟและทคาเซฟ หมายปลงพระชนม์ซาร์ สंहหารเจ้าหน้าที่ระดับสูงเพื่อสร้าง

ความรุนแรงปั่นป่วนให้เป็นชนวนก่อปฏิวัติได้ กลุ่มนี้ปลงพระชนม์ชาร์อเล็กซานเดอร์ที่ 2 ได้ในเดือนมีนาคม ค.ศ. 1881. ตำรวจใช้เวลาสองปีจึงปราบได้

ประเทศรัสเซียในช่วงระหว่าง ค.ศ. 1881 ถึง ค.ศ. 1904 อยู่ใต้อิทธิพลของอัครมหาเสนาบดีโพนโตนอสเซฟ (C. Pobedonostsev) ผู้ยึดหลักอนุรักษนิยมและอัครคาธิปไตย และขัดขวางการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง จนเป็นเหตุให้การก่อการมีความรุนแรงยิ่งขึ้น เมื่อชาร์นิโคลาสที่ 2 ทรงขึ้นครองราชย์ ในค.ศ. 1894 กลุ่มเสรีนิยมคาดหวังว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงบ้าง แต่ก็ต้องผิดหวังเมื่ออินพระราชดำรัสตอบคำถวายพระพรของผู้นำสภาท้องถิ่น ในเดือนมกราคม ค.ศ. 1895 ความว่า

...ข้าพเจ้าได้รับรู้ว่าการประชุมสภาเช่นสวาคครั้งล่าสุดนี้ มีหลายเสียงแสดงตนว่ามาจากสภาประชาชน พวกเฝ้าที่คิดหึงข่านอยากเข้ามามีส่วนร่วมบริหารกิจการของรัฐ ขอให้ทุกคนได้รับรู้ที่ ข้าพเจ้าจะอุทิศพลังทั้งหมดที่มีอยู่ เพื่อความผาสุกของประชาชน และขออภัยต่อหลักอัครคาธิปไตย และไม่ทอดยงเช่นเดียวกับพระบิดาผู้ล่วงลับของข้าพเจ้า...

ชาร์นิโคลาสที่ 2 ทรงเชื่อว่าการปกครองตามหลักรัฐธรรมนูญเป็นเรื่องชั่วร้ายเลวทราม เมื่อแรกที่ทรงครองราชย์ พระองค์ทรงปกครองประเทศเป็นอย่างดีได้เพราะมีเคานต์วิท (Count Witte) และข้าราชการผู้สามารถสนองพระราชโองการ แต่ต่อมากลุ่มนักแสงโชคที่ไร้ความรับผิดชอบเข้ามาบีบบบาทและอิทธิพลในราชสำนัก ดังนั้นสมัยของพระองค์ แม้เหตุการณ์ดูสงบราบเรียบ กลับมีการเคลื่อนไหวของกลุ่มการเมือง ได้แก่กลุ่มมาร์กซิสต์ กลุ่มสังคมนิยมชาวนาชาวยุโรป กลุ่มเสรีนิยม และกลุ่มนิยมรัฐธรรมนูญ

หลังจากที่ขบวนการปอปปูลิสต์สลายตัวและยังรวมตัวไม่ได้นั้น เศรษฐกิจของประเทศเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว กรรมกรตามโรงงานอุตสาหกรรมเพิ่มจำนวนมากขึ้น และมีหัวปฏิวัติมากขึ้น ยิ่งการค้าเจริญมากเท่าใด ความหวังของกลุ่มปฏิวัติก็กลับเลือนลาง ยิวชนปอปปูลิสต์หลายคนเข้าหากลุ่มมาร์กซิสต์ที่กำลังดึงกลุ่มปัญญาชนให้เข้าด้วย และให้ทำงานประสานกับกลุ่มแรงงานอุตสาหกรรม ภายหลังค.ศ. 1895 ปอปปูลิสต์ไม่ได้ผูกขาดอิทธิพลเหนือปัญญาชนหัวรุนแรงอีกต่อไป กลุ่มมาร์กซิสต์มีจำนวนเพิ่มขึ้น และมีบทบาทแทนที่ขบวนการปอปปูลิสต์

ในราวค.ศ. 1870 ลัทธิมาร์กซ์แพร่หลายในรัสเซียแล้ว องค์กรแรงงานชื่อแรงงานสัมพันธ์รัสเซียได้จัดตั้งขึ้นที่เมืองโอดิสซา ในค.ศ. 1875 สามปีต่อมาแรงงานสัมพันธ์รัสเซียเหนือตั้งขึ้นที่เซนต์ปีเตอส์เบิร์ก มีสมาชิก 200 คน แต่จนถึงค.ศ.1880 พวกที่นิยมลัทธิมาร์กซ์ยังมีไม่มากและยังไม่มีขบวนการมาร์กซิสต์ ในค.ศ.1883 เฟลคานอฟ(G. Plekhanov) แอกเซลรอด (P. Axelrod) ซาซูลิก (Vera Zazulig) จัดตั้งกลุ่มมาร์กซิสต์อิสระ

ขึ้นที่สวิตเซอร์แลนด์ กลุ่มแรงงานเสรีแปลงงานของมาร์กซ์ส่งเข้าเผยแพร่ในรัสเซีย องค์กรณ์นี้เป็นหน่ออ่อนของพรรคสังคมนิยมประชาธิปไตยรัสเซีย ในค.ศ.1885 บลาโกเยฟ(D. Blagoev) นักศึกษาบัลแกเรีย ตั้งกลุ่มศึกษาความคิดของมาร์กซ์ขึ้นที่รัสเซีย นักศึกษาและกรรมกรนิยมเป็นสมาชิก ในค.ศ. 1891 เกิดทุพภิกขภัยขึ้นซึ่งบ่งบอกว่าจะไม่อาจมีการปฏิวัติโดยชาวนาชาวไร่ได้ ลัทธิมาร์กซ์จึงเจริญเติบโตขึ้น ศูนย์แรงงานกรรมกรที่เซนต์ปีเตอร์สเบิร์ก เป็นองค์กรกลางทำหน้าที่ติดต่อประสานงานกับกลุ่มแรงงานและปัญญาชนรัสเซีย วลาดีมีร์ อิลลิช อุลยานอฟ(Vladimir Ilich Ulianov)อยู่ในกลุ่มปัญญาชนที่ผลจากปอปปูลิสต์เข้ากลุ่มแรงงานที่เซนต์ปีเตอร์สเบิร์ก และเริ่มต้นอาชีพนักปฏิวัติอย่างจริงจังโดยเป็นผู้กระตุ้นผลักดันมาร์กซิสต์รัสเซียให้เข้าสู่ทางแห่งการปฏิวัติ อุลยานอฟรวมมาร์กซิสต์และก่อตั้งสหภาพแรงงานเสรีขึ้น ในค.ศ.1895 กลุ่มแรงงานที่เซนต์ปีเตอร์สเบิร์กและกลุ่มแรงงานที่เมืองวิลนาคบคิดกันนัดหยุดงานครั้งใหญ่ โดยคนงานอุตสาหกรรมสิ่งทอ ผู้นำการนัดหยุดงานคืออุลยานอฟและจูเลียส มาร์ตอฟ เป็นต้น ต้องโทษเนรเทศไปไซบีเรีย อุลยานอฟเดินทางออกจากรัสเซียในค.ศ. 1900 ไปอาศัยสวิตเซอร์แลนด์ เยอรมนี ปารีส์ และลอนดอน เขียนหนังสือ ร่วมกันจัดตั้งพรรคการเมืองและตั้งหนังสือพิมพ์อิสกรา (Iskra-ประกายไฟ) อุลยานอฟและจูเลียส มาร์ตอฟ ร่วมงานกับเพลคานอฟ แอกเซลรอด และชาซูลิก อุลยานอฟ ใช้นาม "เลนิน"(Lenin) เป็นครั้งแรกในค.ศ. 1902 และประกาศย้ำเรื่องความจำเป็นต้องใช้นักปฏิวัติมีอาชีพกลุ่มเล็กเป็นกองหน้า นำกรรมกรต่อสู้เพื่ออุดมการณ์สังคมนิยม อิสกราเป็นเครื่องมือจัดระเบียบพรรคและติดต่อประสานงานกับกลุ่มปฏิวัติในรัสเซีย มีจุดหมายคือเอาชนะมาร์กซิสต์กลุ่มอื่น ๆ กลุ่มลัทธิเก่า และกลุ่มลัทธิเศรษฐกิจ ในขณะนั้น

พรรคสังคมนิยมประชาธิปไตยรัสเซีย (The Soviet Democratic Party-SD's) ประชุมเป็นครั้งที่ 2 ในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1903 ที่บรัสเซลประเทศเบลเยียม (ประชุมครั้งแรกที่มินสค์ ในค.ศ. 1898) พรรคได้แตกแยกเป็นสองฝ่าย คือกลุ่มเมนเชวิก (Mensheviks) และกลุ่มบอลเชวิก (Bolsheviks) กลุ่มเมนเชวิกมีมาร์ตอฟเป็นผู้นำ ได้หนังสือพิมพ์อิสกราและควบคุมคณะกรรมการบริหารส่วนกลางของพรรค เมนเชวิกมีความเห็นแตกต่างจากกลุ่มบอลเชวิก ซึ่งมีเลนินเป็นผู้นำ เมนเชวิกต้องการให้พรรคเป็นของมวลชน ทุกคนที่ปรารถนาจะเป็นสมาชิกพรรคและร่วมกิจกรรม ย่อมเป็นได้ เลนินคิดว่าถ้าให้พรรคมีขนาดใหญ่โตไม่ก่อให้เกิดผลดี พรรคจะเต็มไปด้วยพวกฉวยโอกาส จึงควรรับสมาชิกอย่างจำกัดเข้มงวด เฉพาะพวกตั้งใจมั่นแข็งขันและเป็นมันสมอง มาร์ตอฟได้รับเสียงสนับสนุนมากกว่าเพราะทำที่เป็นประชาธิปไตย ในการประชุมพรรคครั้งที่ 2 นี้ ที่ประชุมได้ปฏิเสธข้อเรียกร้องของสันนิบาตชาวยิวที่จะปกครองตนเอง กลุ่มชาวยิวเดินออกจากที่ประชุมไปเข้ากลุ่มลัทธิเศรษฐกิจ ฝ่ายมาร์

คอฟจึงมีเสียงสนับสนุนลดลง เลนินถือโอกาสตั้งชื่อกลุ่ม "แท้จริง" ของคนว่า บอลเชวิค ซึ่งแปลว่าเสียงข้างมาก ทำให้กลุ่มของมาร์คอฟได้ชื่อเมนเชวิค ซึ่งแปลว่าฝ่ายเสียงข้างน้อยไปโดยปริยาย ซึ่งมีผลอย่างอันทรงจิตวิทยา ทั้งสองกลุ่มมีความคิดเห็นขัดแย้งกันเรื่องดีความลัทธิมาร์กซ์ เมนเชวิคเห็นว่ารัสเซียควรมุ่งมั่นขึ้นตอนประชาธิปไตยของชนชั้นกลางก่อน การจัดตั้งกลุ่มแรงงานจะง่ายขึ้น การปฏิวัติครั้งแรกเป็นของชนชั้นกลาง แต่เลนินเห็นว่าพรรคควรประกอบด้วยนักปฏิวัติมืออาชีพที่จะนำกรรมกรปฏิวัติทันที กลุ่มบอลเชวิคหมึกกำลังแน่นหนาและมีวินัยมากกว่า เมนเชวิคที่ขยายตัวมากขึ้น ในค.ศ. 1905 แอกเซลรอดผู้นำกลุ่มเมนเชวิคพยายามให้กรรมกรรัสเซียจัดตั้งพรรคและสหภาพกรรมกรขึ้นเอง โดยให้มีผู้นำและจัดการวางแผนด้วยตนเอง ไม่รับคำสั่งนักปฏิวัติอาชีพอย่างเลนิน ซึ่งเป็นเผด็จการและตั้งกลุ่มซ่อนอยู่ภายในพรรค อย่างไรก็ตาม มีสมาชิกบางคนที่พยายามหาทางไกลเกลี่ยให้ออมชอมกัน ได้แก่ เลออน บรอนสไตน์ (Leon Bronstein) หรือทร็อตสกี (Trotskii) เป็นต้น

ในราวค.ศ.1890 กลุ่มปอปปูลิสต์ตั้งตัวได้ใหม่ มีปอปปูลิสต์คนสำคัญ เช่น แคทริน เบรชโก เบรชกอฟสกายา (Catherine Breshko Breshkovskaia)⁷ ผู้สามารถ จนได้สมญานามคุณยายนักปฏิวัติ กลุ่มปอปปูลิสต์มีศูนย์กลางที่ฮาราคอฟ มินสค์ (Minsk) และทางใต้ของไวโรเนซ ทำการปลุกกระดมชาวนาชาวไร่ให้ปฏิวัติล้มล้างอัทธาดิปไตย โดยยึดหลักของลาฟรอฟ ในค.ศ.1900 กลุ่มปอปปูลิสต์ได้จัดตั้งองค์กร และหนังสือพิมพ์ชื่อรัสเซียปฏิวัติ และจัดประชุมและตั้งพรรคขึ้นในค.ศ. 1902 พรรคปฏิวัติสังคมนิยม (The Socialist Revolutionaries-SR's) ได้รับความนิยมนานตามณฑลต่างๆ วิคเตอร์ เชอร์นอฟ (Victor Chernov) แห่งมณฑลคัมบอฟ นักอุดมการณ์คนสำคัญของพรรค ยืนยันให้ชาวนาชาวไร่เป็นฐานกำลังปฏิวัติและให้นับรวมกรรมกรตามโรงงานว่าเป็น "ประชาชน" ด้วยเพราะก็คือชาวนาชาวไร่เต็ม กิจกรรมในเมืองย่อมเป็นกิจการของประชาชนด้วย เชอร์นอฟเป็นปอปปูลิสต์ที่ยอมรับร่วมมือกับมาร์กซิสต์อื่นๆ อย่างไรก็ตาม พรรคปฏิวัติสังคมนิยมมีสมาชิกไม่มากนักและขาดระเบียบ ผู้นำไม่มีความสามารถพอ และไม่เป็นที่นิยม พรรคยังมีกลุ่มก่อการร้ายปฏิบัติกรอย่างอิสระอยู่ด้วย ได้แก่กลุ่มของเกอร์ชูนีและอาเซฟ จนถึงค.ศ.1905 พรรคได้สังหารเสนาบดีมหาดไทยสองคน ข้าราชการมอสโกและเจ้าหน้าที่รัฐบาลหลายคน รัฐจึงเห็นว่าพรรคปฏิวัติสังคมนิยมเป็นอันตรายมากกว่าพรรคสังคมนิยมประชาธิปไตยที่มีที่ท่าแก่ทฤษฎี

ก่อนค.ศ. 1905 ขบวนการต่อต้านซาร์ก้าวหน้ามากขึ้น คือหมึกกำลังกันอย่างเหนียวแน่น และมีแผนการที่ชัดเจนขึ้น กลุ่มเสรีนิยมยังคงอาศัยสภาเซมสวาเป็นสังเวียนจัดการเรื่องสภาพความเป็นอยู่ของประชาชน กลุ่มสุภาพชนอาศัยกลุ่มผู้ประกอบวิชาชีพได้แก่ เกษตรกร (ปรีญญา) แพทย์และครูมาทำงานให้ เพื่อปฏิรูปรัฐธรรมนูญและสิทธิพลเมือง ต่อ

มาเมื่อจัดตั้งกลุ่มเบเสดา (Beseda) โดยรวมกลุ่มเสรีนิยม สลาฟนิยมเข้าไว้ด้วยและพยายามตั้งสหภาพเชมสโวแห่งชาติ กลุ่มเสรีนิยมมีวารสาร "ออสโวซเด็นี" (Osvobozhdenie, - อิสระ) เริ่มเผยแพร่ที่สตูดการ์ค ในค.ศ.1902 โดยมีสตรีฟ เป็นบรรณาธิการ การประชุมอย่างไม่เป็นทางการครั้งแรกมีขึ้นที่บ้านของซีปอฟ ประธานเชมสโว มอสโก ในค.ศ.1903 สหภาพเสรี(Union of Liberation) ตั้งขึ้นที่สวีตเซอร์แลนด์เพื่อรวมปัญญาชนที่ไม่ใช่มาร์กซิสต์เข้าด้วยกัน ในเดือนมกราคม ค.ศ.1904 ผู้นำสหภาพได้กำหนดเป้าหมาย คือ ให้ทำลายออตตาธิปไตยและตั้งระบอบกษัตริย์ใต้รัฐธรรมนูญ ให้มีการเลือกตั้งทั่วไป และจัดตั้งสภาแห่งชาติ ในค.ศ. 1905 สหภาพจัดตั้งพรรครัฐธรรมนูญประชาธิปไตย (The Constitutional Democratic Party-The Cadets-CD's)

อย่างไรก็ดี แม้ว่าพรรคการเมืองจะมีใจเดียวกัน คือต้องการล้มล้างออตตาธิปไตยและนำระบอบการปกครองอื่นมาใช้ แต่ข้อบกพร่องอยู่ที่ว่าสิ่งที่พรรคจะทำไม่ใช่สิ่งที่ประชาชนต้องการ พรรคสังคมนิยมประชาธิปไตยใส่ใจแต่กรรมกร พรรคปฏิวัติสนับสนุนให้มีการเวนคืนที่ดินทั้งหมดทั้งที่ชาวนาชาวไร่ต้องการเพียงที่ดินทำกินเท่านั้น พรรครัฐธรรมนูญประชาธิปไตยต้องการรัฐสภาแบบตะวันตกโดยไม่คำนึงถึงภูมิหลังของรัสเซีย เมื่อพรรคต่างๆ ดำเนินการในลักษณะนี้ รัฐบาลก็น่าจะจัดการแก้ปัญหาคือปฏิรูปประเทศได้ทัน แต่ก็ทำไม่ได้ การที่รัฐบาลไม่ตัดสินใจก็เป็นปัจจัยที่เอื้อต่อกลุ่มปฏิวัติ รัฐบาลพยายามปราบปราม ทั้งจับกุมผู้นำและหลายองค์กรและส่งสายลับเข้าปนเปสออดแนม แต่ผลมักกลับกลายเป็นสายลับกลับใจเข้ากับกลุ่มปฏิวัติต่อต้านรัฐบาล รัฐบาลเคยยอมตามคำเรียกร้องทางเศรษฐกิจ ได้แก่จัดตั้งสหบาลกรรมกรที่รัฐบาลรับรองขึ้นที่มอสโกและเมืองต่างๆ แต่พรรคสังคมนิยมประชาธิปไตยถือโอกาสใช้สหบาลเป็นฐานดำเนินการนัดหยุดงาน จนเมื่อกลุ่มปฏิวัติปฏิบัติการที่ขึ้นและรุนแรงขึ้น รัฐบาลก็ได้ใช้อุบายดั้งเดิมคือหันเหความสนใจของประชาชนจากเรื่องภายในประเทศ โดยประกาศสงคราม "ขนาดย่อม" กับญี่ปุ่น ในค.ศ.1904 และการณ์กลับเป็นว่าประชาชนรู้สึกดีถึงเครียด และเป็นปฏิปักษ์กับรัฐบาลมากขึ้น เหตุปลงพระชนม์แกรนด์ดุ๊ก เซอร์จิอุส อติตซา หลวงมอสโก พระเทวีนาของซารินา และการลอบสังหารเพลฟ(Viacheslav Plehve) เสนาบดีมหาดไทยเมื่อรัสเซียแพ้ญี่ปุ่น ในค.ศ.1905 ดูเหมือนจะเป็นปฏิกริยาแสดงความไม่พอใจอย่างมากต่อการที่รัสเซียต้องเสื่อมเสียเกียรติยศ

ตั้งแต่ค.ศ.1900-1903 สภาวะเศรษฐกิจและสงคราม(โคเรเมีย) ทำให้ราคาสินค้าสูงขึ้น กลุ่มเสรีนิยมร่วมกับกลุ่มสังคมนิยมในปารีสเรียกร้องให้จัดตั้งระบอบประชาธิปไตยขึ้นในรัสเซียในเดือนตุลาคม ค.ศ.1904 ในเดือนพฤศจิกายน สมาชิกเชมสวอก็ตั้งชื่อเรียกร้องขอมากมาย เจ้าชายปีเตอร์ เมอร์สกี (Prince Peter Sviatopolk Mirskii) เสนาบดี

มหาดไทยคนใหม่ยอมตามข้อปลีกย่อย กลุ่มที่มีการศึกษาวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลและระบอบการปกครองอย่างจริงจัง ชาวเมืองต่างๆพากันชุมนุมกันอย่างเดียวกับที่เคยเกิดที่ฝรั่งเศสก่อนจะมีการปฏิวัติในปารีส ค.ศ.1848

การปฏิวัติ ค.ศ. 1905

เมื่อข่าวว่าปอร์ตอาเธอร์แตก แพรมมาถึงเซนต์ปีเตอ์สเบิร์ก บาทหลวงจอร์จ กاپอน (G.Gapon) ผู้นำกรรมกร(สายตำรวจเก่า) ในเซนต์ปีเตอ์สเบิร์ก นัดคนงานรถไฟ เขตปูดิลอฟและโรงงานแห่งอื่น ๆ หยุดงานเพื่อถวายฎีกาให้ยุติสงคราม ตั้งสภาร่างรัฐธรรมนูญ ให้สิทธิพลเมืองและกำหนดเวลาทำงาน กاپอนนำขบวนชายหญิงและเด็กเดินฝ่าหิมะไปยังพระราชวังฤดูหนาว แกรนด์ดั๊กวลาดีมีร์ อเล็กซานโดรวิช(Grand Duke Vladimir Aleksandrovich) ทรงขวางขบวนไม่สำเร็จ จึงทรงให้ทหารยิงใส่ฝูงชน คนงานหลายร้อยคนเสียชีวิต วันนองเลือดนี้คือวันอาทิตย์ที่ 9 มกราคม ค.ศ. 1905 ซึ่งกลายเป็นจุดหักเหของเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ กรรมกรราวครึ่งล้านคนพากันนัดหยุดงาน สภานางและเซมสไวกล่าโจมตีการกระทำดังกล่าวมากมาย เซนต์ปีเตอ์สเบิร์กกลายเป็นศูนย์ปลุกระดม ไม่มีการก่อการรุนแรงนอกจากปฏิบัติการของกลุ่มปฏิวัติสังคมนิยม กลุ่มปฏิวัติพยายามให้การนัดหยุดงานขยายตัวมากขึ้นโดยเข้าปลุกระดมทหารในกองทัพ สหภาพผู้ประกอบการวิชาชีพ 14 แห่งร่วมจัดตั้งสหภาพแห่งสหภาพขึ้น ปอล มิลยุกอฟ (P.Milyukov) ผู้นำสหภาพเสรีเป็นประธาน กลุ่มสังคมนิยมร่วมมือกับสหภาพเสรีเพื่อสภาร่างรัฐธรรมนูญ กลุ่มบอลเชวิคและกลุ่มปฏิวัติสังคมนิยมพยายามปลุกปั่นเพื่อใช้อาวุธยึดอำนาจ ที่เมืองอิวานโนโว-โวซนีเซนสค์ กรรมกรศูนย์สิงห์ทองประมาณ 70,000 คนนัดหยุดงาน กรรมกรผู้จัดนัดหยุดงานเรียกพวกตนเองว่า โซเวียต (Soviet-สภา) ในวันที่ 14 มิถุนายน ค.ศ. 1905 กลาสีประจำเรือรบสำโหม ชื่อโปเตมกิน (Potemkin) ก่อจลาจลภายใต้ธงแดง และชูบังคับริฐบาลให้ดอนทัพเรือจากน่านน้ำทะเลดำ

เมื่อซาร์ทรงเผชิญวิกฤตการณ์ดังนี้ จึงพระราชทานสัญญาว่าจะปฏิรูปการเมืองและทรงให้จัดตั้ง สภาดูมา (Duma หรือบุลิกินดูมา ตามชื่อของเสนาบดีมหาดไทยคนใหม่-A.G.Bulygin) ซึ่งเป็นสภาที่ปรึกษา ไม่นานที่ออกกฎหมาย สมาชิกเป็นผู้แทนที่มาจากการเลือกตั้งอย่างมีเกณฑ์เข้มงวด เช่นให้ชาวชนบทได้มีสิทธิมากกว่าชาวเมือง เป็นต้น สภาดูมาทำให้ฝ่ายปฏิปักษ์ต่อซาร์แตกคอกัน สมาชิกเซมสไวหัวปานกลางพอใจกับการเลือกตั้งเพื่อโอกาสที่จะแปลงดูมาให้เป็นสภาผู้แทนราษฎรต่อไป สหภาพแห่งสหภาพผู้ประกอบการวิชาชีพ ซึ่งเป็นพวกเสรีนิยมฝ่ายซ้ายประกาศคว่ำบาตรดูมาและเรียกร้องสภาร่างรัฐธรรมนูญ กลุ่มปฏิวัติยังปลุกระดมให้ลุกฮือขึ้นล้มล้างอิตตาธิปไตย เหตุการณ์ไม่คลี่คลาย กลับยิ่งรุนแรงขึ้นเพราะ

มาตรการครึ่งทาง ไม่อาจทำให้ฝ่ายใดพอใจได้ ชาวนาชาวไร่ชนพลต่างๆ เข้ายึดและทำลายทรัพย์สินของเจ้าของที่ดิน ทหารและกลุ่มชนชาติต่างๆ ก่อจลาจลเพื่อให้รัฐบาลยอมตามข้อเรียกร้องมากขึ้น สหภาพมวลกลีกร (ตั้งในเดือนกรกฎาคม) เข้าร่วมกับสหภาพเสรี ก็ตั้งข้อเรียกร้องมากขึ้น เกิดเหตุ นัดหยุดงานทั่วไปในรัสเซียเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ ในวันที่ 19 กันยายน พนักงานโรงพิมพ์มอสโก คนงานท่าขนมปังและกรรมกรโรงงานต่างๆพากันนัดหยุดงาน คนงานรถไฟ โทรเลข โทรศัพท์ ในปีเตอร์สเบิร์กนัดหยุดงาน ไม่มีไฟฟ้าและน้ำใช้ทั่วรัสเซียเหลือหนังสือพิมพ์จำหน่ายเพียงฉบับเดียว คือหนังสือพิมพ์ศิเยฟของกลุ่มอนุรักษนิยม เมื่อถึงกลางเดือนตุลาคม ผู้ชนจับกลุ่มตามถนน เป็นสภาพการณ์ที่กลุ่มมาร์กซิสต์เผิารอ มาร์กซิสต์กลายเป็นผู้นำการนัดหยุดงานตามเมืองต่างๆ คณะกรรมการนัดหยุดงานที่เซนต์ปีเตอร์สเบิร์กจัดตั้งสภาผู้แทนแรงงานหรือโซเวียตซึ่งประกอบด้วยผู้นำพรรคสังคมนิยมและผู้แทนกรรมกร กรรมการบริหาร 22 คน มีจอร์จ ครุสตาเลฟ โนซาร์(G.Khrustalev Nosar)จากเมนเชวิก เป็นประธานโซเวียต ผู้มีบทบาทสำคัญแท้จริงคือรองประธานทรอตสกี ในการประชุมครั้งแรก ผู้แทนกรรมกรมีเพียง 40 คน 45 วันต่อมาเพิ่มเป็นราว 500 คน การก่อตั้งโซเวียตนี้เป็นเหตุการณ์สำคัญในการปฏิวัติ ค.ศ. 1905

การนัดหยุดงานทั่วไปเป็นเหตุให้ซาร์ทรงประกาศแถลงการณ์เดือนตุลาคม (30 ตุลาคม ค.ศ. 1905) พระราชทานสัญญาว่าจะให้ประชาชนรัสเซียมีรัฐธรรมนูญ เสรีภาพทั่วไปและสภาแห่งชาติ เคาน์ตีวิท เป็นนายกรัฐมนตรีและพยายามจัดตั้งคณะรัฐบาล แต่กลุ่มเสรีนิยมไม่ยอมรับด้วย กลุ่มเสรีนิยมหัวซ้ายจัดและกลุ่มสังคมนิยมประณามแถลงการณ์ฉบับนี้ว่าเป็นเพียงเครื่องมือระงับการปฏิวัติ สองเดือนต่อมา เกิดเหตุการณ์รุนแรงขึ้นตามเมืองต่างๆ โดยโซเวียตเซนต์ปีเตอร์สเบิร์กและโซเวียตตามหัวเมืองจัดให้เกิดขึ้น กรรมกรและชาวนาชาวไร่ก่อความวุ่นวายนัดหยุดงานและก่อกองจลาจล มีการจลาจลเกิดขึ้นในฐานะทัพเรือที่กรอนสตัดท์ วลาดิไวสโตกและเซวาสโตโปล ชนชาติต่างๆ เรียกร้องขออิสรภาพ รัฐบาลส่งกำลังทหารเข้าปราบปรามกบฏชาวนาชาวไร่และจับกุมผู้นำโซเวียตเซนต์ปีเตอร์สเบิร์ก ที่มอสโกเกิดการต่อสู้ตามท้องถนน กรรมกรมอสโกเสียชีวิตหลายพันคน เมื่อรัฐบาลสามารถควบคุมเหตุการณ์ได้ เหตุการณ์ซึ่งเรียกว่า "วันแห่งอิสรภาพ" ก็สิ้นสุดลง

ในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ.1906 มีการจัดตั้งสภานิติบัญญัติขึ้นสองสภา สภาแห่งรัฐ(State Council) เป็นสภาสูงประกอบด้วยกลุ่มอนุรักษฯ ซึ่งองค์กรทางสังคมนิได้แก่ เชมสวาตุม่า หน่วยเทศบาล และมหาวิทยาลัยคัดเลือกกึ่งหนึ่ง อีกกึ่งหนึ่งนั้นซาร์ทรงตั้ง คูมาแห่งรัฐ(State Duma) เป็นสภาล่าง ชายรัสเซียอายุไม่ต่ำกว่า 25 ปีได้เลือกผู้แทนเข้าสภาโดยทางอ้อม (รัฐบาลกีดกันกรรมกรและหวังให้สภาเป็นกลุ่มอนุรักษฯ ผู้มีสิทธิเลือกตั้ง จึงเป็นพวกเจ้าของที่

ดิน ชาวนาชาวไรและชาวเมือง) ตามกฎหมายพื้นฐานแห่งรัฐธรรมนูญรัสเซียเดือนเมษายน ค.ศ. 1906 ชาร์ผู้ทรงเป็น "อัคราธิปัตย์" แทน "อัคราธิปัตย์ผู้ทรงอำนาจอย่างไม่จำกัด" ยังทรงมีพระราชอำนาจอย่างเต็มถ้วนแต่ที่ทรงมอบให้สภานิติบัญญัติ พระองค์ทรงเป็นผู้ประกาศสงคราม แต่งตั้งและปลดคณะรัฐมนตรี คณะรัฐมนตรีรับผิดชอบโดยตรงต่อชาร์ ชาร์ทรงคัดค้านกฎหมายที่ผ่านทั้งสองสภาแล้วได้ คณะรัฐมนตรีออกกฤษฎีการะหว่างปิดสมัยประชุมสภาได้ ชาร์ทรงเป็นองค์กำหนดสมัยประชุมสภา ผลของการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทน พรรคคาเดทส์หรือพรรครัฐธรรมนูญประชาธิปไตยและกลุ่มแนวร่วมได้ 180 ที่นั่งจากทั้งหมด 500 ที่นั่ง กลุ่มทรูโดวิก (The Trudovik) ของชาวนาชาวไรที่มีอุดมการณ์ปฏิวัติสังคมโดยสันติได้ 100 ที่นั่ง เมนเชวิกได้ 18 ที่นั่ง พรรคออกโตบริสต์ เสรีนิยมที่ยอมรับแถลงการณ์ตุลาคมได้ 17 ที่นั่ง กลุ่มชาวจัด ซึ่งรวมสหภาพประชาชนรัสเซียได้ 15 ที่นั่ง กลุ่มชนชาติต่างๆ ได้ 100 ที่นั่ง สภาตุลาการเปิดที่ประชุมสมัยแรกในวันที่ 10 พฤษภาคม ค.ศ. 1906 ณ ห้องเซนต์จอร์จ พระราชวังฤดูหนาว ชาร์นิโคลาสที่ 2 ทรงตั้งอิวาน กอร์ไมกิน (Ivan L. Goremykin) เป็นนายกรัฐมนตรี พระองค์ทรงปฏิเสธข้อเรียกร้องของพรรคคาเดทส์ให้มีการลงคะแนนตามหลักประชาธิปไตย ให้ยกเลิกสภาแห่งรัฐ ให้คณะรัฐบาลรับผิดชอบต่อสภาและให้อภัยโทษนักการเมืองทั้งหมด การตั้งกอร์ไมกินเป็นนายกฯเป็นเรื่องผิดพลาด กอร์ไมกินบริหารงานแบบข้าราชการ ไม่มีหัวริเริ่มหรือซ้ำของทางการเมือง กอร์ไมกินมีอคติต่อคума รัฐบาลกับสภาจึงเป็นอริกันในเวลารวดเร็ว คумаพยายามเปลี่ยนรัฐธรรมนูญให้เป็นแบบเยอรมันหรือให้มีรัฐสภาแบบตะวันตกทั้งที่เพิ่งเริ่มสมัย รัฐบาลไม่ยอมรับข้อเสนอใดๆของคума พรรคคาเดทส์ไม่สามารถดำเนินการเรื่องสำคัญคือการปฏิรูปที่ดิน สิทธิของกลุ่มชนชาติและการศึกษาของชาติโดยผ่านคума ปัญหาสำคัญที่รัฐบาลและคумаขัดแย้งกันคือเรื่องเกษตรกรรม พรรคคาเดทส์เสนอให้เวนคืนที่ดินเพื่อให้ชาวนาชาวไร โดยชดเชยแก่เจ้าของเดิม ทำให้กลุ่มอนุรักษฯในคมาชุ่นเคืองไม่พอใจ ต่อมาพรรคคาเดทส์ขอให้รัฐบาลลาออก กลุ่มฝ่ายค้านสนับสนุน สภาตุลาการประกาศไม่ไว้วางใจรัฐบาล โดยสภาจะเป็นผู้เสนอรัฐบาลชุดใหม่ ชาร์ก็ทรงประกาศยุบสภาในวันที่ 21 กรกฎาคม ค.ศ. 1906 ชาร์ไม่ทรงกำหนดวันเลือกตั้งใหม่และทรงตั้งปีเตอร์ สโตลิปิน (P.A. Stolypin) เป็นนายกรัฐมนตรีแทนกอร์ไมกิน และให้เป็นรัฐมนตรีมหาดไทยด้วย พรรคคาเดทส์ไม่ยอมรับและท้าทายพระราชอำนาจ กองทหารเข้าปิดสภา ผู้แทนซึ่งส่วนใหญ่เป็นคาเดทส์และทรูโดวิกส์ราว 180 คน หนีข้ามไปยังไวบอร์กเขตฟินแลนด์และออกแถลงการณ์ขู่ว่าชาวยุโรปจะไม่ให้จ่ายภาษี และไม่เข้าเกณฑ์ทหารจนกว่าชาร์จะทรงเปิดสมัยประชุมสภา แต่ประชาชนไม่สนใจ รัฐบาลตัดสินใจโทษจำคุกผู้แทนเหล่านั้นและเพิกถอนสิทธิเลือกตั้ง พรรคคาเดทส์จึงเสื่อมถอย

บทบาทและอิทธิพลลง เหตุที่ประชาชนไม่เชื่อพรรคคาเดทส์เพราะสามัญชนส่วนใหญ่เห็นว่า พรรคนี้เป็นของชนชั้นกลางทุนนิยม (bourgeoisie) ที่สนับสนุนให้ปฏิรูปเพื่อคงอภิสิทธิ์เดิมไว้

ปีเตอร์ สโตลิปิน เป็นรัฐบุรุษคนสุดท้ายของจักรวรรดิรัสเซีย เดิมเป็นขุนนางเจ้าของที่ดินผู้มั่งคั่ง มีการศึกษาและเข้าใจปัญหาเรื่องที่ดินและเกษตรกรรมเป็นอย่างดี สโตลิปินเป็นพวกชาตินิยมซึ่งเห็นว่าควรใช้มาตรการรุนแรงเชิงกร้าวโหมปราบปรามระงับเหตุวุ่นวายให้สงบราบเรียบก่อน จึงค่อยปฏิรูปโดยอัตโนมัติผู้ทรงภูมิธรรม สโตลิปินเป็นข้าหลวงมณฑลซาราคอฟผู้ได้ปราบปรามชาวนาที่ก่อความวุ่นวายอย่างรุนแรง ในค.ศ. 1907 หลังประกาศกฎอัยการศึก สโตลิปินใช้ศาลทหารจัดการกับกลุ่มปฏิวัติสังคมนิยมที่สังหารตำรวจนักบวชและเจ้าหน้าที่รัฐบาลหลายร้อยคน (คือหน่วยปฏิบัติการยึดคืน ซึ่ง “ยึดคืน” จากธนาคารและคนรวยด้วยวิธีฆาตกรรมอย่างต่อเนื่อง) นับเป็นการกวาดล้างขบวนการปฏิวัติอย่างมีประสิทธิภาพ

สโตลิปินควบคุมเวทีการเมืองโดยใช้มาตรา 87 ของกฎหมายพื้นฐานที่ให้อำนาจฝ่ายบริหารโดยการออกกฤษฎีกา สโตลิปินใช้ข้าราชการประจำ เพราะกลุ่มเสรีนิยมหัวปานกลางไม่เข้าร่วมรัฐบาล มีการเลือกตั้งในเวลาต่อมา แต่สภาดูมาที่ 2 (กุมภาพันธ์-มิถุนายน ค.ศ. 1907) กลับเป็นอริกับรัฐบาลมากกว่าสภาแรก เพราะเมื่อเสรีนิยมส่วนใหญ่ถูกกีดกัน สมาชิกสภาราวครึ่งหนึ่งกลายเป็นพวกสังคมนิยม ทั้งที่ในการเลือกตั้ง สโตลิปินประกาศให้ฝ่ายซ้ายเป็นพวกผิดกฎหมายและห้ามรณรงค์หาเสียง สภานี้เผด็จการรุนแรงกว่าเดิม แต่สร้างสรรค์งานได้น้อย เพราะกลุ่มสังคมนิยมไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและไม่ยอมร่วมมือกับกลุ่มคาเดทส์ด้วย สโตลิปินเสนอแผนปฏิรูปเกษตรกรรมต่อสภา ซึ่งโดยทางปฏิบัติเป็นไปได้มาก แต่สภาไม่รับรองเพราะดูมาไม่ได้มีส่วนร่วมด้วย พรรคสังคมนิยมประชาธิปไตยในสภากล่าวโจมตีกองทัพอย่างเต็มที่ กลุ่มสหภาพประชาชนกล่าวขยงชาวจึงทรงยุบสภา ผู้แทนพรรคสังคมนิยม 55 คนต้องข้อหาวางแผนต่อต้านซาร์ ความสัมพันธ์ของรัฐบาลกับสภาดูมาเป็นอันยุติพร้อมกับรัฐธรรมนูญ

ในเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1907 สโตลิปินประกาศกฤษฎีกาเปลี่ยนกฎเลือกตั้งโดยพลการ นับเป็นการทำรัฐประหาร โดยต้องการให้ดูมามี “จิตวิญญาณรัสเซีย” “เราไม่ต้องการศาสตราจารย์ แต่ต้องการคนที่มีรากเหง้าในชนบท ผู้ดีจากท้องถิ่น” เจ้าของที่ดินขนาดใหญ่มีสิทธิเลือกผู้แทนได้เกือบครึ่งสภา มากกว่าที่ชาวนาชาวไร่และกรรมกรเลือก ชนชาติอื่นแทบไม่มีที่ให้ผู้แทนของตนนั่งในสภา ประชากรราวหนึ่งในสี่สิบเท่านั้นที่มีสิทธิเลือกตั้ง สภาดูมาที่ 3 (ค.ศ. 1907-1912) ประกอบด้วยพรรคออกโตบริสต์ซึ่งเป็นพรรคใหญ่ที่สุด ทรูโดวิกและสังคมนิยมโดยได้พรรคละ 14 ที่นั่ง กลุ่มฝ่ายขวาแข็งแกร่งมาก แม้ว่าสภาที่ปรึกษาของรัฐจะพยายามสกัดกั้นกฎหมายหลายฉบับ ดูมาก็ดำเนินการที่เป็นประโยชน์มาก ได้แก่ การรับรอง

แผนปฏิรูปเกษตรกรรมของสโตลปิน จัดการศึกษาทั่วรัสเซีย ขยายอำนาจการปกครองส่วนท้องถิ่น ให้มีเสรีภาพในการนับถือศาสนาและควบคุมงบประมาณแผ่นดินได้มากขึ้น สมัยต่อมาที่ 3 นี้มีความก้าวหน้าทางการเมืองมากขึ้น พรรคการเมืองปฏิบัติกรอย่างเปิดเผย การแสดงความเห็นทางการเมืองทำได้เต็มที่ หนังสือพิมพ์โต้แย้งปัญหาเกี่ยวกับประชาชน ตูมาขยายขอบเขตเสรีภาพทั่วไปได้โดยสนับสนุนให้ประชาชนใส่ใจในการทำงานของรัฐบาล

สภาต่อมาที่ 4 (ค.ศ. 1912-1917) ประกอบด้วยพรรคอนุรักษนิยมกว่าครึ่ง ซึ่งพยายามระดับระบอบคองไม่ให้เจริญวิวัฒนาการการเมือง ติดไปข้างใดข้างหนึ่งมากไปด้วยเกรงอันตราย แต่สภาก็ยังคงเหมือนโอเอซิสทางการเมืองที่อยู่ห่างไกลมวลชนเต็มที่ นอกจากนั้นรัฐบาลยังปฏิบัติต่อสภาเหมือนเป็นกรมกองหนึ่ง ตามพระราชดำริ ตูมาเป็นเพียงสภาที่ปรึกษาเท่านั้น อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี แม้ว่าสโตลปินจะมีความสามารถเป็นเยี่ยมในการบริหารประเทศ แต่ก็มีศัตรูมากและได้ทำให้พระราชวงศ์ไม่พอพระทัย¹⁰ สโตลปินถูกสังหารในโรงอุปรากรที่เมือง คีเยฟ ในเดือนกันยายน ค.ศ.1911 โดยมีมือสายลับซ้อนที่ได้บัตรชมละคอนจากอธิตกรรมตำรวจ ชาร์ทรวงแต่งตั้งเวลาดีมีร์ โกออฟซอพ (V.N. Kokovtsov) รัฐมนตรีคลังเป็นนายกรัฐมนตรี โกออฟซอพนิยมระบอบรัฐธรรมนูญ ไม่นิยมความรุนแรงและมีความสามารถแต่ขาดคุณลักษณะที่สโตลปินมีคือเป็นอิสระและเด็ดเดี่ยวแข็งขัน จึงไม่สามารถจัดการกับฝ่ายตรงข้ามรวมทั้งข้าราชการสำนักได้ รัฐมนตรีบางคนรับพระราชโองการมาปฏิบัติโดยไม่สนใจนายกรัฐมนตรี โกออฟซอพยื่นหยัดขัดขวางพระราชอำนาจของซารินาและราสปูติน ชาร์จิงทรวงปลดโกกออฟซอพลงในปี ค.ศ. 1913 และให้กออร์ไมกินผู้ซราและไร้ความสามารถดำรงตำแหน่งแทน

สภาพการณ์ทั่วไปก่อนสงครามโลกครั้งที่ 1

ก่อนค.ศ. 1914 รัสเซียเจริญก้าวหน้าทางด้านเศรษฐกิจและสังคมมากขึ้น จากการที่ได้นำระบบทุนนิยมมาใช้ และประชากรรัสเซียเพิ่มเป็นเท่าตัวนับจาก ค.ศ. 1850 เป็นต้นมา และราวร้อยละ 85 อยู่ในชนบท และทำการเกษตร แผนปฏิรูปที่ดินของสโตลปิน สร้างพื้นฐานให้แก่ชนชั้นใหม่คือชาวนาเสรี อยุติธรรมในสังคมลดลง ชาวนาชาวไร่และกรรมกรมีรายได้สูงขึ้น ปรับฐานะทางสังคมได้ก้าวหน้า สโตลปินเห็นด้วยกับกลุ่มสังคมนิยมเรื่องประชาชนชาวนาชาวไร่แบบเก่า ว่ามีลักษณะเอื้อต่อการปฏิวัติ จึงได้มีนโยบายที่จะทำลายประชาคม โดยดึงชาวนาชาวไร่ออกจากประชาคมด้วยการสนับสนุนให้ทำไร่นาเอกเทศ ในค.ศ.1906 มีประกาศให้ประชาคมที่ไม่ได้อยู่ในระบบการจัดสรรของปีค.ศ.1882 ได้เป็นที่ซึ่งผู้ถือครองที่ลงแรงเพาะปลูกอยู่ อ้างสิทธิเป็นเจ้าของได้ ในกรณีที่ดินจัดสรรของระบบปีค.ศ.1882 ด้วยแล้วนั้น รัฐบาลจะจ่ายค่าไถ่ถอนแก่ประชาคมให้ ในค.ศ. 1910 รัฐบาลออกกฎหมายยกเลิกประชา

คมที่ไม่ได้ใช้ระบบจัดสรรตั้งแต่ ค.ศ.1861 ทั้งหมด ชาวนาชาวไร่จะขอเป็นเจ้าของที่ดินที่ตนถือครองอยู่(เช่าซื้อ) โดยเป็นทรัพย์สินส่วนบุคคลและสิทธิได้ สโตลิปินกำหนด ระยะเวลาปฏิรูปไว้ 20 ปี เพื่อให้ชาวนาชาวไร่เจ้าของที่ดินขนาดย่อมใช้ประโยชน์จากที่ดินผืนเล็กผืนน้อยอย่างไร่นาในตะวันตกได้ ซึ่งเป็นการขยายพื้นที่เพาะปลูก แต่แผนปฏิรูปดำเนินไปได้ตั้งแต่ ค.ศ. 1915 เท่านั้น ซึ่งเมื่อถึงตอนนั้นชาวนาชาวไร่หัวหน้าครอบครัวกว่าครึ่งได้กลายเป็นเจ้าของที่ดิน ส่วนคนหนุ่มก็ได้รับการสนับสนุนให้ไปตั้งถิ่นฐานในไซบีเรีย ชาวนาชาวไร่ซื้อที่ดินผ่านธนาคารกสิกรรัสเซีย ชาวนาชาวไร่ที่ไซบีเรียกลายเป็นชนชั้นกลางปัจเจกชนเพราะที่นั่นไม่มีขุนนางท้องถิ่น ไซบีเรียกลายเป็นเขตเกษตรกรรมที่อุดมสมบูรณ์ ผลิตข้าวสาลีเลี้ยงในประเทศและส่งออกขาย อย่างไรก็ดี ชาวนาชาวไร่ทั่วไปไม่ถึงหนึ่งในสิบที่จะทำได้ผลดีเต็มที่เนื่องจากปัญหาอิทธิพลของระบบรวมในประชาคมยังคงมีอยู่ และรัฐบาลทำงานไม่ทันการณ์เมื่อชนชั้นกลางเพิ่มจำนวนขึ้น ภายในประชาคมเกิดความตึงเครียดเพราะฐานะที่แตกต่างกันระหว่างชาวนาชาวไร่รวยหรือลูกค้(Kulaks) กับผู้ใช้แรงงานและกึ่งแรงงาน ชาวนาชาวไร่ตามชนบทยังรู้สึกเป็นปฏิปักษ์กับขุนนางแต่ก็ไม่อยู่โดดเดี่ยวอีกแล้ว คนหนุ่มเดินทางเข้าเมืองหาโอกาสสร้างฐานะให้ตนเองได้ ประชาคมค่อยเสื่อมสภาพ ระบบยุติธรรมที่ใช้อยู่เดิมก็ใช้ไม่ได้ต่อไป ในค.ศ.1912 มีประกาศขยายระบบการศาลทั่วไป ผู้พิพากษาศาลสันติธรรมดูแลเรื่องการยุติธรรมได้สิทธิพลเมืองทั่วไปและได้สิทธิเลือกตั้งผู้แทนสภาเซมสวา(เสียสิทธินี้ไปเมื่อค.ศ. 1890 ด้วยกติกการจัดสรรที่ดินของประชาคม)

ก่อนค.ศ.1914 กรรมกรรัสเซียก็มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมดีขึ้น โกลกอฟชอบทำให้รัสเซียมีฐานะมั่นคงขึ้น รัสเซียมีความก้าวหน้าทางด้านอุตสาหกรรมเพราะต่างชาติเข้ามาลงทุนดำเนินกิจการ มีการขยายเส้นทางรถไฟขนานใหญ่ ผลผลิตเพิ่มขึ้นและส่งออกได้มากขึ้น กรรมกรได้ค่าจ้างในอัตราสูงขึ้นและมีสภาพการทำงานดีขึ้น เพราะกฎหมายกำหนดเวลาทำงานและให้สวัสดิการบางประการ กรรมกรมีสำนึกทางการเมืองและมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมากขึ้น ด้วยมีสภาพแรงงานและการปลุกระดมของกลุ่มสังคมนิยม ตามกฎหมายให้นัดหยุดงานได้ แต่โดยทางปฏิบัติทำไม่ได้ อย่างเหตุการณ์กรรมกรเหมืองทองที่ลีน่าซึ่งชาวอังกฤษเป็นเจ้าของได้นัดหยุดงาน มีการสังหารหมู่เกิดขึ้น เหตุการณ์ลูกสาม คนงานราวเจ็ดแสนคนนัดหยุดงานครั้งใหญ่ และจำนวนกรรมกรนัดหยุดงานเพิ่มขึ้นทุกที จนถึงต้นค.ศ.1914 มีถึงราวห้าแสนคน ซึ่งมีกรรมกรงานโลหะกิจในเซนต์ปีเตอร์สเบิร์ก ซึ่งรู้หนังสือและมีรายได้สูงเป็นกำลังสำคัญ

สภาพความเป็นอยู่ทั่วไปของชาวรัสเซียดีขึ้นมาก โดยส่วนใหญ่เป็นผลงานของเซมสวาและดูมา ได้แก่ สาธารณสุข สาธารณูปโภค การประกัน และโดยเฉพาะการศึกษา ใน

ค.ศ. 1914 ประชากรรู้หนังสือ (อายุเกิน 10 ปี) เพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 45 ทหารเกณฑ์ร้อยละ 73 อ่านออกเขียนได้ การอุดมศึกษาก้าวหน้ามาก จำนวนนักศึกษาเพิ่มขึ้น และตั้งมหาวิทยาลัยใหม่อีกหลายแห่ง รวมทั้งวิทยาลัยเทคนิค สถาบันเทคโนโลยี วิทยาลัยการเหมืองแร่ สถาบันสำรวจที่ดิน โรงเรียนกฎหมาย โรงเรียนภาษา เป็นต้น มหาวิทยาลัยมีบทบาทในการพัฒนาการเมือง ศาสตราจารย์ส่วนใหญ่คือพวกเสรีนิยม แต่นักศึกษาจำนวนไม่น้อยเป็นพวกสังคมนิยม หน่วยงานวิชาการตั้งขึ้นหลายแห่ง ซึ่งส่งเสริมวิทยาการให้ก้าวหน้าแพร่หลายและถึงระดับนานาชาติ นักเคมีได้แก่เมนเดเลเยฟ (D. Mendeleev) และนักจิตวิทยาอย่างอิวาน พาฟลอฟ (I. Pavlov) เป็นที่รู้จักทั่วโลก ในด้านศิลปวรรณกรรม นักประพันธ์อย่างอิวาน ตูร์เจเนฟ เฟโอดอร์ โตสตอยฟสกี เลโอ ตอลสตอย แอนตัน เชคอฟ แมกซิม กอร์กี้ กวีอเล็กซานเดอร์ บล็ก จิตรกรอย่าง อิลเลียส เรบินและวิกเตอร์ วาเซนซอฟ นักดนตรีและคีตกวีอย่างโมเดส มุซอกสกี ริมสกี กอร์ชากอฟ ไชกอฟสกีและอิกอร์ สตราวินสกี ล้วนสร้างผลงานที่น่าชื่นชมเข้าสู่ยุคทองอันรุ่งโรจน์ ความสำเร็จด้านต่างๆเกิดขึ้นเพราะสภาพชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป กระแสความคิดใหม่ๆก่อให้เกิดพลังสร้างสรรค์ทางวัฒนธรรม มีการริเริ่มแสดงออกอย่างใหม่ พุดคุยกันอย่างตรงไปตรงมาเกี่ยวกับปัญหาต่างๆ เช่นเรื่องประกันความมั่นคงให้ชาวนาชาวไร่ ชนชั้นในสังคม ชีวิตสามัญชน เป็นต้น ศิลปินรัสเซียใช้เรื่องราวเหล่านี้เป็นวัตถุดิบสร้างจินตนาการขึ้นก่อน ค.ศ. 1914 รัสเซียมีผลงานทางศิลปวรรณกรรมที่ประสบความสำเร็จอย่างยิ่ง นับเป็นครั้งแรกที่วัฒนธรรมรัสเซียมีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมของชาติอื่น ๆ

สงครามโลกครั้งที่ 1

ภายหลัง ค.ศ. 1905 ความสัมพันธ์ระหว่างรัสเซียกับญี่ปุ่นเปลี่ยนแปลงไป ผลของสงครามให้บทเรียนแก่รัสเซีย จึงพักเรื่องขยายอำนาจในเอเชียตะวันออกไว้ และเมื่อสหรัฐอเมริกาใช้นโยบายเปิดประเทศและแสดงท่าทีจะเข้าแทรกแซงทางเศรษฐกิจในแมนจูเรีย รัสเซียจึงร่วมมือกับญี่ปุ่น ในค.ศ. 1910 โดยให้การรับรองผลประโยชน์ของญี่ปุ่นในเกาหลี (ญี่ปุ่นผนวกเกาหลีได้) และแมนจูเรียได้ ญี่ปุ่นรับรองรัสเซียที่ยึดครองแมนจูเรียเหนือและมองโกเลียส่วนนอก เมื่อมีเหตุปฏิวัติเกิดขึ้นในจีนในค.ศ. 1911 รัสเซียสนับสนุนมองโกเลียให้กบฏต่อจีน ในค.ศ. 1912 มองโกเลียประกาศอิสรภาพและตกลงสัญญาอินฮันสิทธิพิเศษของรัสเซีย (มองโกเลียกลายเป็นรัฐในอารักขาของรัสเซีย) กับประเทศในยุโรป รัสเซียยึดหลักเป็นพันธมิตรกับฝรั่งเศสจนสิ้นสมัยจักรวรรดิ โกเซอร์วิลเลียมที่ 2 แห่งจักรวรรดิเยอรมนี ทรงต้องการทำลายสัมพันธ์ไมตรีของรัสเซียและฝรั่งเศส พระองค์พยายามตกลงสัญญาทางไมตรีกับรัสเซียแต่ไม่ได้ผล รัสเซียสนับสนุนฝรั่งเศสอย่างจริงจัง ในกรณีที่ยุโรปนี้เรียกร้องให้มอ

รอกโก ดินแดนที่ฝรั่งเศสถืออธิปไตย ได้เปิดประตูการค้า ฝรั่งเศสตอบแทนรัสเซียเป็นเงินยืมก้อนใหญ่ เยอรมนีเพิ่มกำลังกองทัพ ซึ่งส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างอังกฤษกับรัสเซีย ฝรั่งเศสส่งเสริมให้อังกฤษกระชับมิตรกับรัสเซีย และยุติข้อพิพาทบาดหมาง ได้แก่กรณีเปอร์เซีย อาฟกานิสถานและทิเบตด้วยสัญญาที่ตกลงในเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1907 อาฟกานิสถานและทิเบตอยู่ในอิทธิพลของอังกฤษและอังกฤษได้เปอร์เซียตะวันออกเฉียงใต้ รัสเซียได้ครอบครองเปอร์เซียเหนือ โดยมีแดนเป็นกลางแบ่งเขต (และได้ครอบครองเปอร์เซียทั้งหมด ในค.ศ. 1914) เมื่ออเล็กซานเดอร์ อิชโวลสกี (A. Izvolskii) เป็นรัฐมนตรีว่าการต่างประเทศ ก็ได้พยายามแก้ไขสัญญาเรื่องช่องแคบบอสฟอรัสโดยให้อังกฤษช่วยรัสเซียให้ได้สิทธิเดินเรือผ่านช่องแคบนี้ได้ ขณะนั้นออสเตรียซึ่งมีคอนราด ฟอน ฮอทเซนดอร์ฟ (Conrad von Hotzendorf) เป็นนายกรัฐมนตรีต้องการทำสงครามป้องกันกับเซอร์เบียเพื่อขจัดปัญหาในบอลข่าน อลัวส์ ฟอน เอเรนทาล (Alois von Aehrenthal) รัฐมนตรีต่างประเทศต้องการผนวกบอสเนียและเฮอร์เซโกวีนา ที่ออสเตรียยึดครองอยู่ (ตั้งแต่ ค.ศ.1878) อิชโวลสกีตกลงกับเอเรนทาลที่บุคเสาว์รัสเซียจะสนับสนุนออสเตรียผนวกแคว้นทั้งสอง โดยออสเตรียจะสนับสนุนรัสเซียแก่สัญญาช่องแคบ ออสเตรียได้ผนวกแดนทั้งสอง แต่รัสเซียไม่สามารถทำให้ประเทศอื่นตกลงปัญหาช่องแคบได้ เซอร์เบียโกรธแค้นออสเตรียที่ผนวกแดนซึ่งประชากรพูดภาษาเซอร์บ และเรียกร้องให้ชดใช้ เยอรมนีหนุนออสเตรียแต่รัสเซียกลับไม่กล้าหนุนเซอร์เบีย วิกฤตการณ์บอสเนียทำให้อิชโวลสกีเสียความน่าเชื่อถือไป และเป็นสิ่งบอกเหตุภัยสงครามที่จะเกิดขึ้นในแหลมบอลข่าน

ซาโซนอฟ (S.D. Sazonov) ซึ่งได้เป็นรัฐมนตรีว่าการต่างประเทศแทนอิชโวลสกี มีนโยบายส่งเสริมรัฐในบอลข่านให้แข็งแกร่งมั่นคงและฟื้นฟูนโยบายรวมสหภาพสันนิบาตบอลข่านตั้งขึ้นในค.ศ.1912 ประกอบด้วย เซอร์เบีย บัลกาเรีย มอนเตนีโกร และกรีซ สันนิบาตไม่น่าพาคำเตือนอย่างเป็นทางการของออสเตรียและรัสเซีย และบุกโจมตีตุรกี จนได้ชัยชนะเหนือบอสเนีย และขับไล่เตอร์กออกจากบอลข่านได้เกือบหมด แต่เมื่อถึงคราวแบ่งดินแดนที่ยึดครองได้ ออสเตรียได้จัดการชาวเซอร์เบียไม่ให้ได้เมืองท่าอาเดรียติก ซึ่งเป็นทางออกทะเล เซอร์เบียหันมาแย่งส่วนที่เป็นของบัลกาเรีย สงครามบอลข่านจึงเกิดขึ้นเป็นครั้งที่ 2 ในค.ศ.1913 บัลกาเรียหาทางควบคุมบอสเนียและเฮอร์เซโกวีนาและกรีซ รมานเนียและตุรกีช่วยเซอร์เบียและกรีซต่อสู้จนชนะและยึดบอสเนียของบัลกาเรียได้ ผลของสงครามได้ทำลายสันนิบาตบอลข่าน บัลกาเรียหันไปหามหาอำนาจกลาง รัสเซียสูญเสียเกียรติภูมิ ชาวเซอร์เบียเกิดความรู้สึกทางชาตินิยมขึ้นและเพิ่มขีดความรุนแรงยิ่งขึ้น ขณะเดียวกันนั้นกองทัพออสเตรียก็คอยโอกาสโจมตีเซอร์เบียเพื่อปราบให้อยู่หมัด

ก่อนค.ศ. 1914 จักรวรรดิรัสเซียและจักรวรรดิออสเตรียมีเขตขัดแย้งกันอย่างรุนแรง แต่ไม่ถึงขั้นทำสงคราม รัสเซียขัดแย้งกับเยอรมนีเรื่องทางรถไฟสายเบอร์ลิน-แบกแดด และเรื่องที่เยอรมนีพยายามครองช่องแคบ แต่ก็ยุติได้โดยสันติเพราะสมาชิกกลุ่มฝ่ายขวา สนับสนุนสัมพันธไมตรีกับเยอรมนี

ชนวนสงครามระหว่างประเทศยุโรปที่บ้านปลายเป็นสงครามโลกเกิดขึ้นในวันที่ 28 มิถุนายน ค.ศ. 1914 เมื่อนักศึกษาชาวบอสเนีย สมาชิกกลุ่มชาตินิยมเซอร์เบียได้ปลงพระชนม์อาร์ชดั๊กฟรานซิสเฟอร์ดินานด์ รัชทายาทแห่งออสเตรียที่เมืองซาราเจโว แคว้นบอสเนีย ระบบภาคีพันธมิตรได้แบ่งยุโรปออกเป็นสองค่าย ค่ายไตรภาคีคือเยอรมนี ออสเตรีย-ฮังการี และอิตาลี และค่ายไตรพันธมิตรคืออังกฤษ ฝรั่งเศสและรัสเซีย ประเทศเหล่านี้ คำนึงถึงอำนาจเกียรติยศของประเทศตน ต่างสะสมกำลังคนและอาวุธ ขณะนั้นลัทธิชาตินิยมมีกำลังรุนแรงอย่างยิ่งโดยเฉพาะในเซอร์เบียและฝรั่งเศส ชาติทั้งสองมีศัตรูคือออสเตรียและเยอรมนี การแข่งขันด้านจักรวรรดินิยมทำให้เกิดความชิงชังต่อกันมากขึ้น เมื่อเกิดเหตุดังที่เรียดต่างก็ทนกันอย่างลำบากและทำทางอ้อมขอมกันไม่ได้ ออสเตรียมั่นใจว่ารัฐบาลเซอร์เบียรู้เห็นกับแผนการปลงพระชนม์อาร์ชดั๊กเฟอร์ดินานด์ จึงยื่นคำขาดต่อเซอร์เบียในวันที่ 23 กรกฎาคม ทูตออสเตรียประจำเบลเกรดเร่งรุดกลับเวียนนาอย่างกระชั้นหัน

เมื่อแรกเกิดเหตุปลงพระชนม์รัชทายาทแห่งออสเตรีย รัสเซียไม่ได้แสดงท่าทีก่อนหน้านั้นในวันที่ 20 กรกฎาคม ผู้นำรัสเซียพบประธานาธิบดีปวงกาเรแห่งฝรั่งเศสที่เซนต์ปีเตอร์สเบิร์ก ต่างฝ่ายยืนยันพันธไมตรีระหว่างสองประเทศ และเมื่อออสเตรียยื่นคำขาดต่อเซอร์เบีย ซาไซนอฟ รัฐมนตรีต่างประเทศรัสเซียกล่าวว่า "นั่นหมายถึงสงครามยุโรป" และแนะนำเซอร์เบียให้ประนีประนอมกับออสเตรีย และขอความเห็นใจจากประเทศอำนาจอื่นๆ ซาไซนอฟขอให้ออสเตรียให้เวลาแก่เซอร์เบีย แต่ก็เห็นได้ชัดเจนว่ารัสเซียจะช่วยเซอร์เบียแน่นอน และฝรั่งเศสจะเข้าข้างรัสเซีย แต่การพยายามใช้วิถีทางการทูตระงับข้อขัดแย้งไม่ประสบผล รัสเซียได้สั่งระดมพลในวันที่ 24 กรกฎาคม คณะมนตรีมอบอำนาจให้กระทรวงกลาโหมระดมพลบางเขตเพื่อเผชิญหน้ากับทัพออสเตรียในวันที่ 25 กรกฎาคม ชาร์ทงรับฟังคำกราบบังคมทูลว่าออสเตรียยังไม่พอใจคำตอบของเซอร์เบีย วันที่ 28 ซาไซนอฟยังประกาศรวมพลบางส่วนต่อไป วันที่ 29 ออสเตรียบุกเบลเกรด รัสเซียสั่งระดมพลทั่วไป ก่อนหน้านั้นไกเซอร์วิลเลียมที่ 2 ทรงมีโทรเลขทูลซาร์ให้ระงับการระดมพล ชาร์ทงปฏิเสธ เยอรมนีประกาศสงครามต่อรัสเซียและต่อฝรั่งเศส และละเมิดความเป็นกลางของเบลเยียม อังกฤษซึ่งไม่แสดงท่าทีชัดเจนจึงประกาศสงครามต่อเยอรมนีในวันที่ 4 สิงหาคม มหาอำนาจกลางเผชิญหน้ากับพันธมิตรสี่ประเทศ

อย่างไรก็ดี รัสเซียเข้าสู่สงครามโดยไม่มีจุดหมายแน่ชัด นอกจากเพื่อป้องกันตนเองและเซอร์เบีย รัสเซียอาจไม่ทำอะไรและมองคู่ออสเตรียบุกเซอร์เบีย หากไม่สั่งระดมพลอย่างที่ทำ ข้อนี้เป็นเรื่องที่ถกเถียงกันว่ารัสเซียรับผิดชอบกับการที่เกิดสงครามโลกครั้งที่ 1 นี้หรือไม่ การระดมพลบางส่วนหมายถึงการระดมพลทั้งหมด แต่การถอยฉากจากปัญหาบอลข่านจะทำให้รัสเซียเสียเกียรติภูมิอย่างยิ่ง ออสเตรียระดมพลและประกาศสงครามต่อเซอร์เบียก่อน รัสเซียจึงเหมือนกับชาติอื่นในช่วงปี ค.ศ. 1914 ที่เบื่อนำภัยการรับผิดชอบแต่เมื่อหาทางออกโดยสันติไม่ได้ ก็ต้องทำสงครามอย่างไม่เต็มใจนัก

ก่อนหน้านี้อาไซโนอฟได้เคยประณามลัทธิทหารของเยอรมนี ขอให้จัดแบ่งไปแลนต์เสียใหม่ ให้ไปแลนต์เป็นอิสระโดยอยู่ในอารักขาของรัสเซียให้ชาวสลาฟในดินแดนต่างๆ เป็นอิสระ และปลุกปั่นชาวสลาฟในออสเตรีย-ฮังการีให้รู้สึกตื่นตัวทางชาตินิยม รัสเซียเองเปลี่ยนชื่อเมืองเซนต์ปีเตอ์สเบิร์กเป็นภาษาสลาฟคือเปโตรกราด ในเดือนกันยายน ค.ศ. 1914 อาไซโนอฟ แจ้งทูตฝรั่งเศสและอังกฤษว่ารัสเซียสนับสนุนให้แบ่งออสเตรีย-ฮังการีให้แก่กษัตริย์สามพระองค์ ยกบอสเนีย เซอร์เบียและดาลเมเชียให้เซอร์เบีย ยกอัลซาส-ลอร์เรนให้ฝรั่งเศส ต่อมาอาไซโนอฟขอให้เปิดเส้นทางให้เรือรบรัสเซียแล่นผ่านช่องแคบโดยเสรีได้ แกรนด์ดุ๊กนิโคลาสผู้บัญชาการทหารสูงสุดรัสเซียยุยงชาติต่างๆ ในออสเตรีย-ฮังการีให้โค่นล้มราชบัลลังก์แฮปส์เบิร์ก และประกาศเอกราช รัฐบาลรัสเซียไม่ได้แสดงความเห็นชอบกับนโยบายนี้ แต่รัสเซียก็หวังได้ทั้งชัยชนะ และครอบครองดินแดนต่างๆ นั้น ในเดือนพฤศจิกายน เยอรมนีชักชวนจักรวรรดิออตโตมันเข้าร่วมสงคราม ชาร์ปอพระทัยที่ทรงมีโอกาสขับไล่เตอร์กออกไปจากยุโรป เพื่อรัสเซียจะได้ทางออกทะเลด้านทะเลดำ ทั้งกลุ่มชาตินิยมและเสรีนิยมในตุรกีและหนังสือพิมพ์ต่างขานรับความฝันที่จะได้ช่องแคบและคอนสแตนติโนเปิล สิ่งนี้ดูเหมือนจะเป็นจุดหมายสำคัญของรัสเซียในการทำสงคราม

ในเดือนกันยายน ค.ศ. 1914 ฝ่ายไตรพันธมิตรกลางที่จะไม่ทำสัญญาสันติภาพแยก มีการปรึกษาเรื่องเงื่อนไขสัญญาสันติภาพแต่ก็ยังหาข้อยุติไม่ได้ และมีการหารือเกี่ยวกับแผนการและเป้าหมายของสงครามเพื่อใช้เป็นหลักปฏิบัติเมื่อมีสันติภาพ ประเทศไตรพันธมิตรกลางสัญญาลับระหว่างกัน ในเดือนธันวาคม แกรนด์ดุ๊กนิโคลาสทรงไม่สามารถยึดช่องแคบได้ จึงทรงให้อาไซโนอฟใช้วิธีการทูต กษัตริย์อังกฤษตรัสกับทูตรัสเซียว่า "สำหรับคอนสแตนติโนเปิลนั้น แน่อยู่แล้วว่าต้องเป็นของท่าน" ในค.ศ. 1915 อังกฤษใช้กำลังบังคับเปิดช่องแคบและเปิดทางเสบียงให้รัสเซียแต่ไม่บังเกิดผล อาไซโนอฟ ยืนยันขอช่องแคบและบริเวณโดยรอบให้เป็นของรัสเซีย ชาร์ปอตรัสกับทูตฝรั่งเศสว่า "เอาฝั่งซ้ายแม่น้ำไรน์ไป เอาเมนส์ไป..." อังกฤษและฝรั่งเศสยินยอม ต่อมาฝ่ายพันธมิตรได้ตกลงแบ่งจักรวรรดิออตโตมัน

รัสเซียได้ช่องแคบอนาโตเลียตะวันออกและส่วนหนึ่งของแดนฝั่งใต้ของทะเลดำ ที่ตกลงเช่นนี้ เพราะต่างก็ตระหนักว่า ถ้าไม่มีรัสเซียฝ่ายพันธมิตรจะแพ้สงคราม

ในช่วงแรกฝ่ายไตรพันธมิตรมีกำลังแข็งแกร่งกว่าฝ่ายมหาอำนาจกลาง แต่เยอรมนีกำลังได้แน่นหนากว่า เนื่องจากฝ่ายพันธมิตรใช้วิธีการร่วมรบโดยแบ่งกำลังออกเป็นสี่ส่วนอย่างไม่เท่ากันและไม่ใคร่ประสานกันนัก ททัพรุสเซียและอังกฤษตั้งมั่นอยู่ทางตะวันตก ททัพรุสเซียอยู่ทางตะวันออก เซอร์เบียอยู่ทางตะวันออกเฉียงใต้ แนวทางของสงครามขึ้นอยู่กับ การที่ฝ่ายใดจะแพ้หรือชนะในแนวรบสำคัญๆ เยอรมนีตั้งใจบุกฝรั่งเศสและรัสเซียพร้อมกัน แต่ทุ่มเทกำลังส่วนใหญ่โจมตีฝรั่งเศส พันธมิตรจำต้องให้รัสเซียเปิดแนวรบทางตะวันออกเพื่อ ทอนกำลังเยอรมันทางตะวันตก สัญญาทางการทหารระหว่างรัสเซียกับฝรั่งเศส ค.ศ. 1913 ระบุว่ารัสเซียจะโจมตีเยอรมนีทันทีที่ระดมพลแล้วเสร็จ สงครามเริ่มขึ้นในวันที่ 1 สิงหาคม ในวันที่ 17 สิงหาคม นายพลเรนเนนแคมป์ (Gen. Paul Rennenkampf) บัญชาการกองทัพ รัสเซียรุกเข้าเขตแดนปรัสเซียตะวันออก นายพลแซมโซนอฟ (Gen. Alexander Samsonov) โจมตีปรัสเซียตะวันออกทางตอนใต้ เยอรมนีเตรียมถอยข้ามแม่น้ำวิสตุรา แต่สาธารณชน ต้องการให้สู้ นายพลฮินเดนเบิร์ก (Gen. Von Hindenberg) บัญชาการทัพโดยบุกเข้าด้าน ทานทัพรุสเซียทางตะวันออกเฉียงเหนือ โดยถอนกำลังส่วนหนึ่งจากแนวรบด้านฝรั่งเศสมาช่วย ลูเดนดอร์ฟ (Ludendorff) เสนาธิการเยอรมันปิดล้อมกองทัพของแซมโซนอฟที่แทนเนน เบอร์ก และใช้เวลาไม่กี่สัปดาห์ขับไล่รัสเซียจนพ้นจากปรัสเซียตะวันออกได้ ชัยชนะของเยอรมนีทางตะวันออกส่งผลต่อแนวทางของสงครามโดยทั่วไป ในการรบที่แม่น้ำมาร์น ฝรั่งเศส สามารถยับยั้งทัพเยอรมนีไว้ได้

รัสเซียเป็นฝ่ายชนะในแนวรบด้านตะวันออกเฉียงใต้และเข้าครองกาลิเซียและ ยึดจุดยุทธศาสตร์สำคัญของออสเตรียได้ เยอรมนีส่งทัพลูเดนดอร์ฟเข้าช่วยแต่ก็ไร้ผล และต้อง ถอยกลับในเดือนตุลาคม ค.ศ. 1914 อังกฤษและฝรั่งเศสยื่นยันให้รัสเซียรุกคืบหน้าเพื่อบัง กำกำลังเยอรมันจากแนวรบด้านตะวันตก ททัพรุสเซียได้รับคำสั่งให้โจมตีไซลีเซียและโปชานานใน วันที่ 14 พฤศจิกายน แต่เยอรมนีลงมือก่อน โดยถอนกำลังจากแนวรบด้านตะวันตก บุกเข้า โจมตีทัพรุสเซียอย่างไม่ให้ทันได้ตั้งตัว เยอรมนีเป็นฝ่ายชนะ

ตลอดช่วงสามเดือนแรก รัสเซียต้องถูกรบโดยไม่มีความพร้อมโดยเฉพาะขาด แคลนเสบียงอาวุธยุทธโธปกรณ์ และการรบแต่ละครั้งสร้างความเสียหายมากมาย ในฤดูใบไม้ผลิ ค.ศ. 1915 เยอรมนีปรับแผนการรบใหม่ และตัดสินใจบุกโจมตีรัสเซียอย่างเต็มที่โดยระดม ปืนใหญ่จำนวนมากยิงถล่มทัพรุสเซีย รัสเซียต้องถอยทัพครั้งใหญ่ตลอดช่วงฤดูร้อนและ เสียหายมากมายทั้งแดนข้าศึกที่ยึดได้ และแดนของรัสเซียเองด้วย ได้แก่ กาลิเซีย โปแลนด์

แคว้นบอลติก ลิทัวเนีย คูแลน อุเครน และเบโลรัสเซีย ยิ่งกว่านั้นรัสเซียได้ใช้นโยบายทำลาย
ทุกอย่างเพื่อไม่ให้ข้าศึกใช้ประโยชน์ได้ขณะดอยทัพ จึงเกิดคลื่นผู้อพยพหลังไหลเข้าตัวเมือง
ชาวรัสเซียเสียชีวิตอย่างมากมาย ทัพรุสเซียพบกับสถานการณ์ที่ต้องต่อสู้กับการโหม
กระหน่ำโจมตีของทัพเยอรมันโดยที่ฝ่ายตนขาดกระสุนปืนใหญ่ ทหารร้อยละ 30 ไม่มีโรเฟิล
ประจำตัว ต้องนำอาวุธของผู้บาดเจ็บมาสู้ต่อ เหล่านี้บั่นทอนกำลังใจอย่างยิ่ง ทหารที่
เหลือจากที่ต้องตายหลายคนละทิ้งหน้าที่ ขาดความเชื่อในผู้บังคับบัญชาและเกิดระส่ำระสาย มี
คำพูดกันว่า “อังกฤษจะสู้จนกว่าจะหมดเลือกรุสเซียหยดสุดท้าย” เพราะตลอดช่วง ค.ศ.1915
วีรกรรมของทหารรุสเซียเท่านั้นที่ป้องกันแนวรบตะวันตกไว้ไม่ให้ต้องพ่ายแพ้อย่างยับเยิน

ตลอดช่วงปี ค.ศ. 1915 รัสเซียรบพร้อมกับปัญหาขาดแคลนยุทธปัจจัย เมื่อ
ถึงกลางปีเซอร์เบียแพ้สงคราม และอังกฤษกับฝรั่งเศสก็ไม่สามารถตั้งทัพมหาอำนาจกลางไว้
ได้ เมื่ออิตาลีเข้าร่วมสงคราม เยอรมนีก็โหมกำลังโจมตีรุสเซียอย่างหนัก มหาอำนาจกลางเริ่ม
ต้นด้วยกำลัง 63 กองพลในแนวรบด้านตะวันออก และ 93 กองพลด้านตะวันตก ในเดือน
กันยายน ค.ศ. 1915 เยอรมนียึดพลทั้งหมด 161 กองพลเพื่อโจมตีรุสเซีย เหลือไว้ที่ทาง
ตะวันตก 84 กองพล เยอรมนีชนะรุสเซียแต่ก็สูญเสียเป้าหมายสำคัญในการทำสงครามไป
เพราะอังกฤษและฝรั่งเศสสามารถรวบรวมกำลังต่อสู้ได้

ในเดือนมีนาคม ค.ศ.1916 รัสเซียแก้ปัญหายุทธปัจจัยได้และบุกโจมตีเยอรมนี
อีกครั้งที่แพ้ ในเดือนพฤษภาคม นายพลบรูซิลอฟ (Gen A.A Brusilov) บุกกาเลียเซียและเอา
ชนะออสเตรียได้เร็วกว่าที่แสนคน เยอรมนีต้องถอนกำลังยันทัพรุสเซียไว้ รมานียัดคิดสนใจ
เข้าร่วมรบข้างฝ่ายพันธมิตร รัสเซียรบชนะทัพตุรกีที่คอเคซัสและตีเข้าคาบสมุทรอนาโตเลีย
รัสเซียชนะออสเตรียและเตอร์กได้แม้จะบกพร่องด้านการจัดระเบียบกองทัพและการประสาน
งาน ชัยชนะของรัสเซียช่วยให้แนวรบด้านตะวันตกรอดพ้นจากหายนะได้ครั้งแล้วครั้งเล่า
รัสเซียมีบทบาทอย่างสำคัญในสงครามโลกครั้งที่ 1 แต่ก็ต้องจ่ายเป็นมูลค่ามหาศาล ทหารกว่า
สามล้านคนบาดเจ็บล้มตาย ที่เป็นเชลยและสูญหายกว่าสองล้านเจ็ดแสน ทุกครั้งที่รัสเซียแพ้
เยอรมนี ความสัมพันธ์ระหว่างนายทหารกับผู้ใต้บังคับบัญชายิ่งเลวลง ชวัญและกำลังใจของ
ทหารแลประชาชนที่เสียไป ทำให้ความเชื่อมั่นศรัทธาในระบบบอบช้ำคลอนแคลน

อย่างไรก็ดี แม้จะมีผู้กล่าวว่ารัสเซียทำสงครามทั้งที่ไม่พร้อม แต่ทหารรัสเซียก็
เตรียมพร้อม อย่างที่เยอรมนีรู้จักคือทัพรุสเซียฟื้นตัวเต็มที่ภายหลังสงครามรัสเซีย-ญี่ปุ่น
รัสเซียมีอาวุธยุทธโปกรณ์มากกว่าเยอรมนีในการเผชิญหน้าด้านตะวันออก บรรดานายพลและ
หนังสือพิมพ์ชาตินิยมรัสเซียพากันประกาศว่า “รถบดถนน”¹³ จะบุกเบอร์ลินและยุติสงคราม
ภายในสองสามสัปดาห์ แต่สิ่งที่บ่อนทำลายกองทัพรุสเซียคือความแตกแยกของผู้หน้าที่แบ่งเป็น

ฝ่ายขุนนาง(partricians) และฝ่ายกลุ่มอาชีพ(practorians) ทั้งในกองทัพ รัฐบาลและสังคม¹⁴ ปัญหาภายในของทัพรุสเซียคือผู้นำไร้ความสามารถ ต่างฝ่ายต่างออกคำสั่ง และการระดมผลิต ยุทธปัจจัยไม่ได้ผล ผู้บัญชาการทหารสูงสุดผู้ทรงสามารถทางทหารคือแกรนด์ดุ๊กนิโคลาสไม่ทรงมีอำนาจแท้จริง และไม่ได้รับรู้แผนการทหาร ในเดือนสิงหาคม ค.ศ.1915 ชาร์ทรงเป็นจอมทัพตามประเพณีทั้งที่ทรงรู้เรื่องทางทหารน้อยนัก ก่อนเกิดสงคราม รัฐมนตรีกลาโหมสุคมีลินอฟพยายามปฏิรูปกองทัพแต่หลงอุบายศัตรูการเมืองและการทหารจนต้องติดคุกเสียก่อน¹⁵ ตำแหน่งสำคัญเป็นของกุ่มนายทหารอาวุโสที่ไร้ความสามารถ นายทหารหนุ่มที่สามารถออกรบเสียชีวิตไปจำนวนมากในช่วงต้นของสงครามและหาคนมาแทนไม่ได้ เพราะไม่มีการฝึกเพิ่ม จึงเกิดปัญหาขาดแคลนนายทหารด้วย ในระหว่างสงครามรุสเซียระดมพลกว่า 15 ล้านคนคือ รวรว้อยละ 37 ของจำนวนทหารพันธมิตรทั้งหมด ทหารเหล่านี้ออกรบพร้อมกับผู้นำที่ไร้ความสามารถ เสบียงอาวุธยุทธโปกรณ์ไม่เพียงพอ พลทหารพลายแฉวเป็นชาวไร่ชาวนา อ่านหนังสือไม่ออกและไม่เข้าใจว่าทำไมต้องรบ แผนการรบ ขั้นตอนทางราชการ คำสั่งให้ปฏิรูปการที่ไม่แน่นอนไม่เป็นทางเดียวกัน สร้างความสับสนวุ่นวายอย่างหนัก วิกฤตการณ์การขาดยุทธปัจจัยของรุสเซียเกิดจากสงครามที่ยืดเยื้อกว่าที่คาดไว้ และรุสเซียไม่ได้กำหนดแผนหรือมาตรการจัดการด้านยุทธปัจจัยให้เหมาะสม รุสเซียอยู่ในระยะเริ่มต้นสร้างความก้าวหน้าทางอุตสาหกรรม มีความยากจนกว่าพันธมิตร และขนาดกองทัพก็ใหญ่โตกว่ามาก ในระยะต้นต้องรบอย่างเกือบไม่ได้พักและยังประสบปัญหาการเมืองภายในอีกด้วย

สภาพการณ์ในประเทศในระหว่างสงคราม

เมื่อรุสเซียพ่ายแพ้ตลอดในค.ศ. 1915 การเมืองภายในก็ตึงเครียดและรุนแรงมากขึ้น ปัญหาการขาดยุทธปัจจัยเป็นความผิดพลาดที่นำไปประชาชนเล็งเห็นความบกพร่องของรัฐบาลและกองทัพ เมื่อถึงช่วงฤดูหนาว ค.ศ. 1916 ปัญหาคลื่นคลายลงเพราะพันธมิตรสัญญาว่าจะอุดหนุนเสบียง โรงงานผลิตกระสุนปืนใหญ่ได้กว่า 11 ล้านลูก เชมสวาตุม่าและกลุ่มชนร่วมมือกันผ่อนภาระรัฐบาลทั้งเรื่องความขาดแคลนต่างๆ และการเลี้ยงดูผู้ลี้ภัย ผู้บาดเจ็บและตั้งคณะกรรมการผลิตด้านอุตสาหกรรมสงครามขึ้นโดยตุม่าเป็นศูนย์กลางประสานงานทั่วไป หน่วยงานนี้เป็นที่นิยม ชื่อเสียงรัฐบาลเสื่อมคลายลง พันธมิตรถึงกับมองเห็นว่าตุม่าช่วยให้รุสเซียฟื้นตัวและต่อสู้ในสงครามต่อไปได้ กลุ่มข้าราชการสำนักกรีชยาตุม่า ความแตกแยกเต็มที่มียู้อย่างห่างออก อย่างยากจะประสาน

ต้น ค.ศ.1915 สภาตุม่า เชมสโว และผู้แทนเทศบาลเห็นชอบร่วมกันเรื่องจะให้คณะรัฐมนตรีรับผิดชอบโดยตรงต่อสภา สมาชิกตุม่าราวสองในสามเว้นกลุ่มซ้ายจัดและกลุ่ม

ชาวจัดตั้งกลุ่มก้าวหน้าขึ้น เรียกร้องให้มีรัฐบาลที่ได้รับความไว้วางใจจากประชาชน ให้อภัยโทษทางการเมือง ให้เสรีภาพในการนับถือศาสนาและให้มีสหบาลกรรมกรเสรี รัฐมนตรีส่วนใหญ่ยอมรับแต่กอร์ไมกินปฏิเสธ เมื่อซาร์ทรงเป็นจอมทัพ พระองค์ทรงมอบพระราชอำนาจบริหารประเทศแก่ซารินา เมื่อซารินาเป็นผู้สำเร็จราชการ ราสปูติน(G. Rasputin) ก็กลายเป็นผู้ที่มีอำนาจมากที่สุดในราชสำนัก ซาร์และพระราชวงศ์ไม่ทรงใกล้ชิดกับประชาชน ซารินาทรงมีส่วนกับพระราชวงศ์ให้อยู่ลำพังพระองค์ทรงเกลียดชังดูมาและคณะรัฐมนตรีหัวเสรีนิยม รัฐมนตรีผู้หนึ่งกล่าวว่า “พระราชวงศ์นั้น โลกภายนอกเข้าไม่ถึงและบรรยากาศดูสลับ” ซารินาทรงแทรกแซงการบริหารประเทศ พระองค์ทรงปลดคณะรัฐมนตรีผู้มีความสามารถออกเนื่องจากเป็นคณะที่ดูมาให้การสนับสนุนและเป็นคณะที่คัดค้านเรื่องที่ซาร์ทรงเป็นจอมทัพและเสด็จออกบัญชาการรบเอง การเปลี่ยนคณะรัฐมนตรีอย่างไร้เหตุผลทำให้สถานการณ์หมิ่นเหม่ พันธมิตรเริ่มระแวงแคลงใจโดยเฉพาะตั้งแต่เมื่อโบริส สตุร์เมอร์ (Boris Sturmer) ผู้ต้องสงสัยว่าฝึกไฝเยอรมันเป็นรัฐมนตรีต่างประเทศแทนซาโซนอฟ และต่อมาได้เป็นนายกรัฐมนตรี โดยไม่ต้องทำหน้าที่อย่างจริงจัง ดังที่ซารินาทรงมีพระราชหัตถเลขาทูลซาร์ว่า “ประเทศไม่มีวันเสียหายเพราะมีคนของพระเจ้านำทาง”¹⁸ ซารินาและราสปูติน เปลี่ยนรัฐมนตรีบ่อยทีเดียว นายกรัฐมนตรีคนสุดท้ายคือเจ้าชายโกลิตซิน (Prince Nicholas Golitsyn) ผู้ไม่ทรงรู้เลยว่าจะทำงานที่รับมอบหมายนั้นอย่างไร ราสปูตินเป็นตัวอันตรายเพราะไม่มีจุดหมายชัดเจนทางการเมือง พวกที่แวดล้อมก็มีแต่นักเสี่ยงโชค ตะกละและไร้คุณธรรม ดังนั้นในช่วงสงครามระบอบซาร์ดูไร้ประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

สภาพมาและรัฐบาลมีความขัดแย้งกันอย่างรุนแรงมากขึ้นจนถึงเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 1916 มิลยูคอฟเปิดอภิปรายโจมตีซารินาและรัฐบาลในที่ประชุมสภา ว่าเข้าข้างเยอรมนี สาธารณชนให้ความสนใจและวิพากษ์วิจารณ์กันมาก กลุ่มที่จงรักภักดีต่อราชวงศ์ทนความประพดติที่เลวทรามของราสปูตินที่นับวันจะหนักข้อเข้าทุกทีไม่ได้ เมื่อเห็นว่าราสปูตินเป็นตัวเสียมืด เพชรังเกวชสมาชิกดูมาหัวขวจัดจึงคบคิดกับแกรนด์ดั๊กสององค์กำจัด โดยลวงไปสังหารเสีย ซารินาดกพระทัยมาก พระองค์พยายามจัดทรงมีราสปูตินเพื่อให้อภัยเหลือพระองค์ต่อไป กลุ่มขุนนางชั้นสูงวางแผนการล้มอำนาจซาร์นิโคลาสที่ 2 และจะให้พระราชวงศ์องค์อื่นครองราชย์แทน แต่ก่อนจะเกิดเหตุการณ์ยึดอำนาจในราชสำนัก กลุ่มปฏิวัติสังคมนิยมซึ่งจ้องจิงหวะได้ฉวยโอกาสลงมือ นำหมู่ประชาชนลุกฮือขึ้นก่อการเสียก่อน

กลุ่มการเมืองฝ่ายซ้ายใช้หัวข้อเศรษฐกิจโจมตีรัฐบาลเพื่อโฆษณาทางการเมือง ได้ผลดีพอกับเรื่องที่รัฐบาลขัดแย้งกับดูมา ที่ทำให้ประชาชนเสียกำลังใจอย่างมาก การระดมพลทั่วไปไม่ส่งผลต่อการผลิตด้านเกษตรกรรมนัก แต่การเกณฑ์พลเกือบหมดประเทศถึง 15

ล้านคน โดยไม่มีเหตุจำเป็นและไม่มียุทธปัจจัยพอ ทำให้ทหารนับล้านต้องนอนในหลุมเพลาะอย่างไม่มีอาการอะไรได้ ซึ่งเป็นเรื่องที่เหมาะสมให้ต้องถูกโจมตีทางการเมือง การผลิตธัญญาหารดำเนินต่อไปได้ด้วยแรงหญิง เด็กและคนชรา แต่ที่ดินขนาดใหญ่ประสบปัญหาขาดแรงงานรับจ้าง ขาดเครื่องจักรและอะไหล่ การผลิตข้าว มันฝรั่งและปศุสัตว์ ตกลงเหลือเพียง 1 ใน 3 จากเดิม แต่ความต้องการอาหารกลับเพิ่ม เมื่อถึง ค.ศ. 1917 ทหารในกองทัพมิถิกันครึ่งท้องถิ่น

อย่างไรก็ดี ในค.ศ. 1917 อาหารมีพอเลี้ยงกองทัพและพลเรือน แต่ความขาดแคลนเกิดขึ้นเพราะรัฐบาลกำหนดราคาพืชผลต่ำ โดยที่ราคาสินค้าอุตสาหกรรมสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว เมื่อได้ผลผลิตต่ำ รัฐบาลก็หยุดการส่งออกอาหารและสั่งให้เลิกใช้ข้าวผลิตวอดก้า ชาวนาชาวไร่เก็บกักข้าวไว้บริโภคเองและต้มเหล้าเถื่อน นักเก็งกำไรกักตุนข้าวเพื่อรอขึ้นราคา ในค.ศ. 1917 เกิดวิกฤตการณ์ขนส่งและการขนส่งทางเรือยุ่งยากซับซ้อน ทำให้เมืองทางตอนเหนือเกิดขาดแคลนอดหยากทั่วไป ทั้งที่ทางอุเครนและไซบีเรียมีธัญญาหารปศุสัตว์เหลือกิน ยามปกติการขนส่งทางรถไฟซึ่งเป็นหัวใจสำคัญก็บริการเต็มที่ไม่ได้อยู่แล้ว คือไปไม่ถึงท่าเรือ ต้องต่อขบวนเล็กไปอาร์แซนเกล ในค.ศ. 1916 เส้นทางรถไฟขยายไปถึงท่าเรือใหม่ที่เมอร์แมงส์ แต่พอถึง ค.ศ. 1917 บริการรถไฟกลับตกต่ำลง รัฐผูกขาดรถไฟในช่วงสงคราม เมื่อจำเป็นต้องอพยพจากโปแลนด์และอพยพผู้คนจำนวนมหาศาล เครื่องจักรและอะไหล่รถไฟที่เคยนำเข้าจากยุโรปเกิดขาดแคลน ต้องทุ่มเงิน 1,500 ล้านดอลลาร์สั่งซื้อจากสหรัฐฯ เพื่อมาใช้ปรับปรุงและขยายเส้นทางซึ่งมาถึงช้ามาก วิกฤตการณ์ขนส่งโดยทางรถไฟก่อปัญหาต่อการผลิตทางอุตสาหกรรมและการกระจายสินค้าประเภทเครื่องบริโภค

ในด้านการผลิตทางอุตสาหกรรมประสบปัญหาชะงักเพราะการขาดแรงงานชำนาญการ อาศัยผู้หญิง เด็ก และคนชราพอช่วยให้โรงงานหลายแห่งดำเนินการต่อไปได้ แต่หลายแห่งมีปัญหาโดยเฉพาะด้านการติดต่อกับต่างประเทศ และยิ่งคาดการณ์ผิดพลาดว่าความต้องการสินค้าภายในประเทศจะลดลงด้วย วงการอุตสาหกรรมรับภาระหนักเรื่องยุทธปัจจัยและมีปัญหาการขาดวัตถุดิบและเชื้อเพลิง อุตสาหกรรมบางประเภทสามารถเร่งผลิตได้ตามความต้องการของสมัยสงคราม ได้แก่ โลหะกิจ และอุตสาหกรรมเคมี ซึ่งขยายการผลิตได้ถึงร้อยละ 250 ในเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1916 ผลิตโรเฟิลได้ถึง 11 เท่าของที่ผลิตได้ในค.ศ. 1914 แต่ก็ยังไม่พอ มีปัญหาที่แก้ไม่ได้คือระบบราชการที่ล่าช้า และไม่มีการวางแผนล่วงหน้า เมื่อเกิดปัญหาขาดยุทธปัจจัย ประชาชนจึงลงมือเอง นักอุตสาหกรรม สมาชิกวุฒิสภา สภาเทศบาล ร่วมจัดตั้งคณะกรรมการอุตสาหกรรมทหารขึ้นช่วยจัดหา รัฐบาลมีท่าทีกระด้างกระเดื่องแข็งขันขึ้นแต่ก็ช้าไป

เมื่อเกิดสงคราม การค้ากับต่างประเทศสะดุด การส่งออกเหลือเพียงร้อยละ 15-30 ของสมัยก่อนสงคราม แต่การนำเข้ากลับเพิ่มเป็นสองเท่า คือนำเข้ายุทธปัจจัยและอุปกรณ์จากประเทศพันธมิตรผ่านทางไซบีเรีย ในช่วงสงคราม รัสเซียเสียดุลการค้าราว 2,500 ล้านดอลลาร์ (ในค.ศ. 1913 ดุลการส่งออกสูงกว่า 47 ล้านดอลลาร์)

รัฐบาลใช้จ่ายเงินในการทำสงครามมหาศาล จึงเกิดปัญหาด้านการเงิน ภายในหนึ่งเดือนเท่ากับที่ใช้ในสงครามกับญี่ปุ่นหนึ่งปี รายได้จากภาษีศุลกากรลดลง และไม่มีรายได้จากภาษีสุรา เพราะประกาศห้ามจำหน่ายในช่วงกฏอัยการศึก และประกาศปิดโรงงานสุราระหว่างการระดมพลและยังออกกฎหมายเพิ่มราคาสุราเอาชนะพวกซีเมออีกด้วย รัฐบาลสูญเสียรายได้จากการปิดโรงงานสุรา ตลอดสมัยสงครามราว 700 ล้านดอลลาร์ต่อปี คือร้อยละ 25 ของรายได้ทั้งหมด ชาวนาชาวไรไม่เดือดร้อนเพราะรอดก้าเดือนทำรายได้ให้อย่างมหาศาล รัฐบาลขาดรายได้จึงใช้วิธียืมจากทั้งภายในและภายนอกประเทศ และพิมพ์ธนบัตรออกใช้ตามทุนสำรองคลัง อังกฤษให้ยืม 8,000 ล้านดอลลาร์ ยังผลให้ค่ารูเบิลตกลงและเงินเฟ้อ ราคาสินค้าและค่าครองชีพถีบตัวสูงขึ้น รัฐบาลต้องพึ่งพันธมิตรด้านการเงินมากขึ้นด้วย

การที่รัฐบาลต้องใช้จ่ายเงินอย่างมหาศาลขณะที่รายได้ลดลง แม้ว่าเศรษฐกิจทั่วไปยังคงมั่นคงโดยเฉพาะด้านเกษตรกรรม แต่ประชาชนทั่วไปรู้สึกว่ตนซื้อของได้ไม่มาก ยำนาจซื้อยังพอมิแต่ไม่มีใครมีของให้ซื้อ จึงรู้สึกไม่พอใจรัฐบาลและเห็นว่ารัฐบาลไร้ความสามารถและใช้จ่ายสิ้นเปลืองโดยใช่เหตุ สงครามแสดงให้เห็นว่ารัสเซียอ่อนแออยู่ภายใน

อย่างไรก็ดี ในช่วงสงคราม อุตสาหกรรมเครื่องจักรกลและเคมีภัณฑ์เจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว โรงงานอุตสาหกรรมขยายตัวเติบโตยิ่งขึ้น แต่ข้อบกพร่องยังมีอยู่มาก ได้แก่ ระบบขนส่ง ระเบียบการเงิน การประสานงาน รัฐบาลมุ่งงำมปฏิบัติการไม่ทันการณ์ การที่ซาร์ไม่ทรงใกล้ชิดกับประชาชนของพระองค์ ความขัดแย้งภายในระบอบ และมีเหตุที่ทำให้ประชาชนรู้สึกขุ่นเคืองไม่พอใจเพิ่มมากขึ้นทุกที เหล่านี้เป็นเรื่องที่น่าวิตกยิ่งกว่าปัญหาการขาดแคลนยุทธปัจจัย เพราะเป็นเหตุที่ทำให้รัฐบาลซาร์ต้องมีอันพ่ายแพ้ในที่สุด .